

בהחלט הייתם צריכים: מבט חוזי על תרבות מתנות החתונה בישראל

מאת

צבי טריגר*

"פחד דנאים עלי, ולו גם מתנות לי יגישו!"¹

תקציר

מאמר זה בוחן את השינוי שחל בתרבות מתנות החתונה הישראלית-היהודית (תוך התמקדות במגזרים החילוני והמסורתי) בשלושת העשורים האחרונים מנקודת-מבט חוזית. במסגרת המאמר נבחנת משמעותה של העדיפות המוחלטת הניתנת כיום למתנת-המעטפה (כסף מזומן) על מתנת-הקופסה (חפץ). הטענה המרכזית במאמר היא שהחיוב לתת כסף בלבד והכתבת הסכום (על המתנה לכסות לפחות את עלות ה"מנה") מרחיקים את מתנת החתונה הן מן התפיסה החברתית הרווחת של המתנה והן מזו המשפטית. כתוצאה משינוי זה, נטען במאמר, מתנת החתונה במגזרים שבהם מתנת-המעטפה מקובלת מתקרבת יותר לתמורה המשולמת בעבור האירוח.

החלפת מתנת-הקופסה במתנת-מעטפה, והמגמה של שטטוש ההבדל בין מתנה לבין עסקה חוזית בתמורה (כלומר, אירוח תמורת כיסוי ההוצאות), משקפות שינוי ערכי שחל בקרב קבוצות מסוימות בחברה הישראלית בעשורים האחרונים. שינוי זה קשור לעלייתן של כלכלת השוק ותרבות הצריכה, וכן לעלייתם של האינדיווידואליזם והשאיפה למקוריות ולזוהר. ערכי השוק ותרבות הצריכה חדרו אל הספירה הפרטית והאינטימית, באופן שמעצב מחדש את מערכות היחסים ואת תפיסת האינטימיות. כך, למשל, גובה ההוצאה הכספית על מתנה (בכלל, לאו דווקא מתנת חתונה) מעיד, באקלים תרבותי זה, על עוצמת האהבה.

* מרצה בכיר, בית-הספר למשפטים ע"ש חיים שטריקס, המסלול האקדמי של המכללה למינהל. אני מודה למיכאל בירנהק, לשמוליק בכר, לדורון ויניצקי, לאיל זמיר, לרונית לב ארי, לסמדר נוי, לענת פלג, לוורד קופרברג, לאלון קלמנט ולמשתתפי/ות הסמינר המחלקתי בבית-הספר למשפטים, המסלול האקדמי של המכללה למינהל, על הערותיהם על גרסות מוקדמות של מאמר זה. אני מודה לתלמידיי ולתלמידותיי בקורס "חווה המתנה במשפט ובתרבות", שאני מלמד בשנים האחרונות במכללה למינהל ובפקולטה למשפטים באוניברסיטת תל-אביב, על הערותיהם ועל המחשבות והסיפורים האישיים שחלקו איתי בעקבות קריאת טיוטה מוקדמת של מאמר זה. תודה לחן סלומון ולאתרור בלאיר על העזרה המצוינת במחקר ועל הערותיהם המועילות. תודה רבה לנמרוד אברמוב, עורך כרך לה של עיוני משפט, ולחברי המערכת של כתב-העת הדס ברוכיאן, עדי לרנר ויאיר פינקלשטיין על עבודתם היסודית על המאמר. אני מודה לקרן המחקר המסלולית של המכללה למינהל, המסלול האקדמי, על פרס עידוד המחקר שקיבלתי בשנים תשס"ח-תשס"ט, אשר סייע בידי רבות בכתבת רשימה זו.

1 פובליוס ורגיליוס מרו אינאים 75 (שלמה דיקמן מתרגם, 1962). דנאים = יוונים.

המאמר פותח, לאחר המבוא, בניתוח המשמעויות הסוציולוגיות והאנתרופולוגיות של המתנה כמוסד חברתי המגלם בתוכו משמעויות סותרות לכאורה: אלטרואיזם, מצד אחד, ומחויבות (העולה לעיתים כדי חיוב משפטי), מצד אחר. בחלק השני מוצגים המאפיינים העיקריים של החתונה הישראלית בקרב הקבוצות בחברה הישראלית המעדיפות את מתנת המעטפה. בחלק זה מודגם כיצד עלייתה של מתנת המעטפה התרחשה במקביל להתפתחותה של תעשיית החתונות והמעבר מאירועים צנועים יחסית לחתונות מפוארות ומושקעות שעלותן גבוהה מאוד. חלק זה של המאמר נחתם בעיון השוואתי קצר במתנת החתונה האמריקנית. באופן מפתיע, תהליך מקביל של מסחור החתונות בארצות הברית לא הוביל לוויתור על מתנת הקופסה, וגם לא ליצירת מתאם בין שווי המתנה לבין שווי ה"מנה". חלקו השלישי של המאמר מוקדש לדיון במתנת המעטפה מפרספקטיבה חוזית. הטענה בבסיסו היא שמתנת המעטפה נהפכה ברבות השנים לתמורה המשולמת על ידי האורחים לצורך כיסוי הוצאות אירוחם, ולכן היא יוצאת בהדרגה מגדר ההבנה החברתית של מוסד המתנה, ונכנסת אל תוך המסגרת של חוזה עסקה, על המשמעויות המשפטיות הנגזרות מכך. אף שמתנת החתונה אינה שפיטה ככל הנראה, ולכן לא יהיה אפשר לתבוע אורח שלא כיסה את עלות ה"מנה" (או מארח שלא הגיש "מנה" נאותה), הניכור שמוכנס כתוצאה מהחיוב החברתי לתת מתנת מעטפה מבטא נסיגה מסוימת מהיחסים החברתיים אל אלה החוזיים.

מבוא

- א. מתנת החתונה בתרבות
 1. מתי נותנים מתנות?
 2. בין נדיבות למחויבות: על התחתית הכפולה של המתנה
 3. מתנות חתונה
 4. מתנה, חתונה ומגדר
 - ב. החתונה הישראלית – קווים לדמותה
 1. נתונים מספריים ומגמות
 2. מתנת החתונה הישראלית – ירידתה של "מתנת-הקופסה" ועלייתה של "מתנת-המעטפה"
 3. מתנת החתונה האמריקנית – עליונותה (לפי שעה) של "מתנת-הקופסה"
 - ג. מבט חוזי על מתנת החתונה
 1. מדוע המבט החוזי על מתנת החתונה רלוונטי?
 2. שאלת הכוונה ליצור יחסים משפטיים
 3. מתנת החתונה לאור חוק המתנה
 4. מתנת החתונה כעסקת תמורה
- סיכום

מבוא

בשנת 1976 כתב ברוך ברקאי בספרו **אנציקלופדיה לנימוסין** את ההמלצה הבאה:

"שי במזומנים או אגרות-שי מותר להעניק רק למכרים קרובים, שהנך בטוח שלא ייפגעו, בהוספת הערה: 'מוטב שתקנה לך משהו לפי טעמך'. מתנה מסוג זה מגישים במעטפה."²

יותר משלושה עשורים לאחרי-מכן, בקיץ 2008, דיווחו כמה עיתונים ואתרי אינטרנט על הודעת דוא"ל נזעמת ששלח חתן מאוכזב לשניים מהאורחים בחתונתו, בזו הלשון:

"לדר' נ' ומ' פ', מבקשים להודות לכם מקרב לב על השתתפותכם בחתונתנו ועל השי הנדיב שהענקתם לנו. רציתי שתדעו שמנת הגורמה שאכלתם עלתה לנו 350 שקל למנה (700 שקל לשניכם), כך שלמעשה שילמנו על השתתפותכם באירוע 400 שקל.

הצעה אישית וכנה שלי... וזאת מבלי שר' תדע מן המייל שלי... בפעם הבאה שאתם מרגישים דחף כה עז להיות פילנתרופים כל כך גדולים לזוג צעיר המממן את חתונתו מן הכסף שאין לו, אלא מן המתנות של החתונה... שלחו להם מתנה בדואר - האמינו לי שתשמחו אותם הרבה יותר. לא יעלה על הדעת שאורח באירוע לא יישא לפחות בעלות מנתו ויצפה שהזוג הצעיר והמסכן יממן את ארוחת הגורמה שהוא אכל!!! זו פשוט שערוריה. בתודה על השתתפותכם באירוע שהיה לנו מדהים למרות המתנה שקיבלנו מכם.

ד"ר כ' א"³

מה קרה בתרבות הישראלית בשלושת העשורים שחלפו בין הוקעת מתנת המזומנים על-ידי ברקאי כמעליבה לבין התביעה הישירה של מארחים למתנה כזו, ובשווי מוגדר, בחתונות? האם הודעת הדוא"ל של ד"ר כ' א' היא בגדר יוצא-מן-הכלל או שמא היא מעידה על שינוי תרבותי ביחס למתנות חתונה, ומבטאת בקול את מה שרבים חושבים אך אינם מעזים לומר במפורש? וכיצד שינוי תרבותי זה, אם אכן התרחש, קשור לשינויים שחלו באופייה של מתנת החתונה - הן מההיבט התרבותי והן מההיבט המשפטי?

מאמר זה מציע תרגיל מחשבתי המיועד להאיר את השינויים הללו באור חדש. במסגרת המאמר אבחן את התרבות הישראלית-היהודית של מתנות החתונה (תוך התמקדות במגזרים החילוני והמסורתי) מנקודת-מבט חזית.⁴ מתנת החתונה בישראל שונה, כפי שאראה, ממתנת

2 ברוך ברקאי **אנציקלופדיה לנימוסין** 233 (1976).

3 רן רימון "חתן באי-מייל לאורחים מצד הכלה: 'נתתם 300 שקל - ואכלתם ב-700 שקל; באמת תודה רבה'" **גלובס** 31.7.2008 www.globes.co.il/news/docview.aspx?did=1000367491; דליה בן ארי "החתן לאורחים: 'לא יעלה על הדעת שלא תחזירו את עלות המנה'" **לאשה ברשת** 31.7.2008 www.ynet.co.il/articles/1,7340,L-3575851,00.html; דינה חלוץ "באמת לא הייתם צריכים" **לאשה** 21.9.2008, 46, 44-48.

4 הדיון המשפטי במתנות חתונה התמקד עד כה בדרך-כלל במתנות בין בני-הזוג (או במתנות מהורי בני-הזוג) בהקשר של הצעת נישואים וחתונה. ראו, למשל, נילי כהן "ירידתה ועלייתה

החתונה בתרבויות אחרות, שבהן "מתנת-מעטפה" מקובלת פחות, ולעיתים אף נחשבת משפילה. טענתי היא כי בקרב קבוצות רבות בחברה היהודית-הישראלית של ימינו נהפכה מתנת המזומנים – שלהלן אכנה אותה "מתנת-המעטפה" – למתנה הקבילה היחידה. מטרתה לכסות לפחות את עלות ה"מנה", ורצוי אף יותר מכך. בכך היא מתרחקת הן מן התפיסה החברתית הרווחת של מתנה והן מזו המשפטית, ומתקרבת יותר לחוזה בתמורה.

החלפת מתנת-הקופסה במתנת-מעטפה, והמגמה של טשטוש ההבדל בין מתנה לבין עסקה חוזית בתמורה (כלומר, אירוה תמורת כיסוי ההוצאות) משקפות, כך נדמה לי, שינוי ערכי מרכזי שחל בקרב קבוצות מסוימות בחברה הישראלית בעשורים האחרונים. שינוי זה קשור לעלייתן של כלכלת השוק ותרבות הצריכה, לא מעט בעקבות הגלובליזציה של אמצעי התקשורת וחדירתה של התרבות האמריקנית (ובעיקר השאיפה לזוהר ולמקוריות והסגידה לסלבריטאות)⁵ אל תוך זו הישראלית. אומנם, בתרבות האמריקנית מתנת החתונה המקובלת בדרך-כלל היא דווקא מתנת-הקופסה,⁶ אולם מסחרם של אירועים חשובים דוגמת אירוע החתונה השפיע מאוד, כפי שאטען, על תרבות החתונות הישראלית, ועודד את הפיכתן של החתונות לראוותניות יותר ויותר. מעניין שדווקא הרעיון של מתנת-הקופסה לא נקלט מן התרבות האמריקנית, ועל כך אעמוד עוד בהמשך. זאת ועוד, ערכי השוק ותרבות הצריכה חדרו אל הספירה הפרטית והאינטימית, באופן שאף עיצב מחדש את מערכות היחסים שלנו ואת תפיסת האינטימיות שלנו.⁷ כך, למשל, גובה ההוצאה הכספית על מתנה (בכלל, לאו דווקא מתנת חתונה) מעיד, באקלים תרבותי זה, על עוצמת האהבה.

על השינוי התרבותי עשוי להעיד העניין הרב בנושא בתקשורת, הן בעיתונות הכתובה והן בעיתונות האלקטרונית. במהלך המחקר מצאתי מאות כתבות ותחקירים בעיתונות, הן המודפסת והן באינטרנט, אשר רבים מהם מאוזכרים כאן. גם סדרות תיעודיות ("חתונה ישראלית" ו"עונת החתונות"), פרודיות, מתיחות ופרקים בסדרות דרמה ובקומדיות ("רמזור", "החיים זה לא הכל" ועוד) עוסקים במתנת החתונה הישראלית באינטנסיביות רבה בשנים האחרונות, ומבטאים מחאה – לעיתים משועשעת – נגד החלפת מתנת-הקופסה במתנת-המעטפה ונגד החובה-לכאורה שמוטלת כיום על האורחים לכסות את עלות אירוחם. בפרק א של המאמר אדון בקצרה במשמעויות הסוציולוגיות והאנתרופולוגיות של המתנה כמוסד חברתי המגלם בתוכו משמעויות סותרות לכאורה: אלטרואיזם, מצד אחד,

של הבטחת הנישואין" המשפט יא 27 (2006); דב פרימר "השבת מתנות אירוסין בגין הפרת הבטחת נישואין לאור החקיקה האזרחית החדשה" משפטים י 329 (1980). למיטב ידיעתי, זהו המאמר הראשון הבוחן את המשמעות המשפטית של המתנות המוענקות לבני-הזוג על-ידי המזומנים למסיבת החתונה.

5 REBECCA MEAD, ONE PERFECT DAY: THE SELLING OF THE AMERICAN WEDDING 48 (2008)

6 יש יוצאי-דופן גם בתרבות האמריקנית, בעיקר בקרב אמריקנים ממוצא איטלקי או סיני, שם מתנת-המעטפה היא המתנה המקובלת, וייתכן אף שמתמן שינוי ברוח זו גם בקרב קהילות נוספות. ראו הרחבה להלן בתת-פרק 3.

7 ארנה קזין במרחק הליכה: חיבור על תרבות הצריכה 32 (2004) (להלן: קזין במרחק הליכה); ארנה קזין על הנוחות 99 (2008) (להלן: קזין על הנוחות); אווה אילוז אינטימיות קרה: עלייתו של הקפיטליזם הרגשי 128-129 (יורם שדה מתרגם, 2008); אווה אילוז תרבות הקפיטליזם 57-62 (2002) (להלן: אילוז תרבות הקפיטליזם).

ומחויבות (העולה לעיתים כדי חיוב משפטי), מצד אחר. במסגרת פרק זה אנתח גם את מתנת החתונה לאור התוכנות הללו, ואראה כיצד החתונה, ובכלל זה מתנת החתונה, הן רעיון ממוגדר מעצם טבעו.

בפרק ב אציג את המאפיינים העיקריים של החתונה הישראלית בקרב הקבוצות בחברה הישראלית המעדיפות את מתנת־המעטפה. אראה כיצד עלייתה של מתנת־המעטפה התרחשה במקביל להתפתחותה של תעשיית החתונות והמעבר מאירועים צנועים יחסית לחתונות מפוארות ומושקעות שעלותן גבוהה מאוד. בסופו של פרק זה אציע מבט השוואתי על התרבות האמריקנית של מתנות החתונה, אשר נשענת עדיין ברובה על מתנת־הקופסה, אך עוברת בשנים האחרונות טלטלה משמעותית שמבשרת את עלייתה האפשרית של מתנת־המעטפה.

פרק ג של המאמר יוקדש לדיון במתנת־המעטפה מפרספקטיבה חזוית, והוא מהווה את עיקרו של התרגיל המחשבתי המוצע בו. בפרק זה אטען שמתנת־המעטפה נהפכה ברבות השנים לתמורה המשולמת על־ידי האורחים לצורך כיסוי הוצאות אירוחם, ולכן היא יוצאת בהדרגה מגדר ההבנה החברתית של מוסד המתנה, ונכנסת אל תוך המסגרת של חוזה עסקה, על המשמעויות המשפטיות הנגזרות מכך. אף שמתנת החתונה אינה שפיטה ככל הנראה, ולכן לא יהיה אפשר לתבוע אורח שלא כיסה את עלות ה"מנה" (או מארח שלא הגיש "מנה" נאותה), הניכור שמוכנס כתוצאה מהחיוב החברתי לתת מתנת־מעטפה מבטא נסיגה מסוימת מהיחסים החברתיים אל אלה החוזיים.

בטרם אפנה לדיון עצמו, ברצוני להעיר שתי הערות: ראשית, כאשר אני מתייחס ל"חברה הישראלית", אני יוצא מנקודת ההנחה שמדובר בקבוצות רבות ומגוונות.⁸ לכן קשה להתייחס ל"חברה הישראלית" או ל"תרבות הישראלית" כאל מקשה אחת. מאמר זה מתייחס אך ורק למגזרים שבהם מתנת־המעטפה הביסה כמעט לחלוטין את מתנת־הקופסה: בדרך־כלל מדובר במגזרים החילוני והמסורתי. החיתוך שאני עושה כאן אינו כולל מעמד חברתי־כלכלי, וזאת בעקבות מחקרים שלא מצאו הבדלים בסכומי המתנות על בסיס זה.⁹

שנית, המאמר עוסק בניחוח תרבותי, ולכן נעזרתי רבות בייצוגים תרבותיים של המעבר למתנות־המעטפה, נוסף על מקורות אקדמיים: כתבות, שיחות שניהלתי עם תלמידות ותלמידים במסגרת קורס שאני מלמד בנושא (התלמידים נמצאים בשכבת־הגיל שבה נישואים וארגון החתונה מעסיקים אותם לא מעט) וכן שיחות עם מתחננים ומתחנות בעתיד ובעבר, בארץ ובארצות־הברית. בכל מקום שיכולתי להסתייע בנתונים סטטיסטיים שנאספו באופן תקף מבחינה מדעית, עשיתי זאת, אולם נדמה לי שגם לשימוש בחומרים הנוספים שתיארתי יש ערך לא־מבוטל, כל עוד משתמשים בהם כראיה לעצם קיומו של שיח תרבותי בנושא מתנות החתונה, ואת התוכן מצליבים עם מקורות נוספים.

8 לעניין יחידת הדיון והניחוח ראו גם אורית אבוהב "חתונת הדמים: מתנות של חפץ ושל כסף בחתונה הישראלית" ישראל: אנתרופולוגיה מקומית 571, 573 (אורית אבוהב, אסתר הרצוג, הרוי גולדברג ועמנואל מרקס עורכים, 1998) (הספר להלן: אנתרופולוגיה מקומית).

9 שם.

א. מתנת החתונה בתרבות

מתנת החתונה היא תת־קטגוריה של המתנה. לפיכך בפרק זה אדון בכמה מאפיינים כלליים של המתנה באשר היא, ולאחר־מכן אקשרם למתנת החתונה. אין בסקירה קצרה זו כדי להקיף את כלל התיאוריה של המתנה, על גווניה ותובנותיה, אלא רק להתמקד בכמה היבטים הדרושים לצורך הדיון במתנת החתונה.

1. מתי נותנים מתנות?

בדרך־כלל הענקת מתנות בישראל – כמו במדינות ובתרבויות אחרות – נעשית במועדים הנחשבים ציוני־דרך בחיי האדם: ברית־מילה, יום־הולדת, בר־מצווה או בת־מצווה, חתונה ויום־נישואים. ציוני־דרך אחרים שמזכים במתנות הם מעברים למיניהם, בין במרחב הממשי (מעבר דירה, חנוכת בית, אשפוז בבית־חולים או סיום אשפוז, נסיעה לצורך שהייה ארוכה בחוץ־לארץ) ובין במרחב הסימבולי (סיום לימודים וקבלת תואר, קידום בעבודה, גיוס לצבא או שחרור ממנו, פרישה מהעבודה וכדומה). מתנות ניתנות גם בחגים דתיים (ראש השנה, חנוכה, פורים, פסח) ואזרחיים (יום האם/המשפחה). בשנים האחרונות מספר החגים האזרחיים בארץ הולך ועולה, עם החייאת מסורות עתיקות (ט"ו באב) או אימוץ חגים זרים (יום ולנטיין ב־14 בפברואר). המכנה המשותף לחגים הללו הוא שיווקם האגרסיבי על־ידי גורמים מסחריים שונים כמועדים שיש לקנות בהם מתנות. יש מקרה אחד שבו מי שעומד במרכז האירוע נותן מתנות, ולא מקבלן: החוזר מחוץ־לארץ.¹⁰

האירועים המצדיקים הענקת מתנה וכן אופיין של המתנות משתנים מתקופה לתקופה ומקהילה לקהילה. כך, למשל, ניתן לזהות בשנים האחרונות עלייה בכמות המתנות הניתנות בחגים ובשוויין, באופן שמתחיל להזכיר את קדחת קניית המתנות לקראת חג המולד בארצות־הברית.¹¹ גם אופיו של הנוהג להעניק מתנה בחגים משתנה בהתאם, ונעשה מוסדר ומחייב יותר ויותר.¹²

2. בין נדיבות למחויבות: על התחתית הכפולה של המתנה

המתנה היא תוצאה של קשרים חברתיים, אבל היא גם יוצרת קשרים חברתיים, ויכולה אף להורסם. המתנה מכריעה מלחמות ומחריבה תרבויות, כפי שלמדנו מסיפור הסוס הטרויאני. גאורג זימל ראה במתנה ובשוד שני צדדים של אותה מטבע, ותיאר אותן כצורות הפרימיטיביות ביותר של העברת בעלות בחברה האנושית. זאת, משום שבשני המקרים

10 סקירה זו מבוססת, בין היתר, על אבהב, לעיל ה"ש 8. במסגרת סדרת הטלוויזיה "קרובים קרובים", ששודרה בטלוויזיה הישראלית בשנים 1982–1986, הוקדש פרק מצחיק במיוחד למתח שנוצר בין לאורה לבין גיסה אילן, כאשר זה האחרון שב מלונדון ולא קנה לה את הבושם האהוב עליה "מולן רוז".

11 אילאיל יהב "מסחטת הכספים של חנוכה נכנסת לפעולה" *The Marker* 4.12.2007.

12 שם.

יש רק צד אחד שמרוויח ורק צד אחד שמפסיד.¹³ לשיטתו, החליפין, המושגים באמצעות הסכמה הדדית לאחר משא-ומתן, ואשר אין במסגרתם צד אחד שמקריב הכל וצד אחד שמקבל הכל, מבטאים תפיסה מתקדמת יותר של העברת בעלות.¹⁴ אנתרופולוגים ופילוסופים שחקרו את המתנה טענו כי מה שמבחינ בין מתנה לבין חוזה עסקי הוא יכולתה של המתנה ליצור קשר בין הנותן לבין המקבל, דבר שאינו מתקיים בחוזה העסקי.¹⁵ מִכָּר סחורות, כך נטען בספרות האנתרופולוגית של תחילת המאה העשרים, אופייני להתייחסויות גומלין קצרות, פשוטות מבחינה רגשית ונטולות מעורבות אישית בין זרים. המוכר והקונה זרים לפני המכירה, במהלכה ולאחר השלמתה. לעומת זאת, המתנה מאפיינת יחסים בין חברים, בין קרובים ובין כאלה שמעוניינים ליהפך לחברים או לקרובים. במילים אחרות, המתנה היא, בין היתר, אמצעי ליצירת קשרים חדשים ולהעמקת קשרים קיימים.¹⁶ אלא שהצגת דברים זו רחוקה מלשקף הן את המציאות והן את ההתפתחויות במחקר האמפירי והתיאורטי. מחד גיסא, עסקות מסחריות יכולות ליצור קשרים חברתיים ורגשיים ולהתבסס עליהם. בעסקות רבות, בעיקר כאלה המהוות תוצרים של חוזי יחס (אבל לא רק), יש ממדים חשובים של אמון, ערבות הדדית וחובות הדדיות, כגון תום-לב. עסקות כאלה הן מכשירים לשיתוף-פעולה, להבדיל מן היריבות החוזית הטהורה המאפיינת חוזי עסקה.¹⁷ מאידך גיסא, דווקא בהקשרים שנחשבים נטולי שיקולים כלכליים, דוגמת יחסי קרבה משפחתיים או חבריים, הכסף נוכח במערכות היחסים ומעצב אותן. כך, פערים כלכליים בין חברים או בניזוג עשויים להשפיע על מערכת היחסים בדרכים שונות.¹⁸ כמו־כן, אף שאנו

13 GEORG SIMMEL, THE PHILOSOPHY OF MONEY 290–291 (Tom Bottomore & David Frisby .trans., 1978).

14 שם.

15 ראו, למשל: LEWIS HYDE, THE GIFT: IMAGINATION AND THE EROTIC LIFE OF PROPERTY 56 (1983).

16 ראו גם: Melvin Aron Eisenberg, *The World of Contract and the World of Gift*, 85 CAL. L. REV. 821, 845 (1997).

17 חוזה יחס מסדיר יחסים חוזיים ארוכי־טווח (למשל, חוזי עבודה, חוזי שכירות, חוזי זכיינות, חוזי נישואים ועוד). ספרות משפטית וסוציולוגית עשירה ורבה פיתחה תובנות אלה וניתחה ממצאים אמפיריים בדבר היות החוזה מכשיר לשיתוף-פעולה. ראו, למשל: Stewart Macaulay, *Non-Contractual Relations in Business: A Preliminary Study*, 28 AM. SOC. REV. 55 (1963); נילי כהן "דפוסי החוזים ותום לב במשא ומתן: בין הכלל הפורמלי לעקרונות הצדק" הפרקליט 13 (1986); עלי בוקשפן המהפכה החברתית במשפט העסקי 39–70, 179–220 (2007); מנחם מאוטנר משפט ותרבות 288–293 (2008) (להלן: מאוטנר משפט ותרבות); מנחם מאוטנר "התערבות שיפוטית בתוכן החוזה ושאלת המשך התפתחותם של דיני החוזים של ישראל" עיוני משפט כט 17, 39–45 (2005). כפי שמציין מאוטנר (שם, בעמ' 40), בע"מ א" 3912/90 Eximin S.A., תאגיד בלגי נ' טקסטיל והנעלה איטל סטייל פרארי בע"מ, פ"ד מז(4) 64, 82 (1993), יש פסקה שבה הנשיא שמגר כותב שבע פעמים כי החוזה הוא מכשיר לשיתוף-פעולה. ראו גם רע"א 1185/97 עזבון מילגרם נ' מרכז משען, פ"ד נב(4) 145 (1998).

18 ראו, למשל: VIVIANA A. ROTMAN ZELIZER, THE PURCHASE OF INTIMACY 78–92 (2005); MARGARET JANE RADIN, CONTESTED COMMODITIES 134 (1996); Martha C. Nussbaum,

נוהגים לחשוב על מתנות כעל דבר שניתן כתוצאה מנדיבות טהורה וללא כל כוונה לקבל תמורה, פעמים רבות המתנה ניתנת מתוך ציפייה לקבל תמורה מסוג כלשהו.¹⁹ אנחנו יודעים זאת הן מחיי היומיום והן מביטויים שגורים בשפה, כגון "אין מתנות (או ארוחות) חינם". גם המשפט "לא הייתם צריכים" משמעותו פעמים רבות "הייתם מוכרחים". מכאן שתמורה בכלל ותמורה כספית בפרט אינן סותרות בהכרח אינטימיות ותחושת סיפוק מעצם הנתינה, ואינטימיות אין משמעותה בהכרח העדר ציפייה לתמורה. נקודות המפגש בין אינטימיות לבין תמורה הן אם כן רבות ומורכבות.²⁰

ולמרות זאת, כפי שטען מרסל מוס במסה על המתנה, יש הבדל מהותי בין מתנה לבין חוזה: בעוד ביצוע חוזה מבשר את תום ההתחייבויות ההדדיות של הצדדים, עם ביצועו של חוזה המתנה ההתחייבויות רק מתחילות – מתנה שניתנת לאדם יוצרת אצלו מחויבות להשיב, וחוזר חלילה. כך נפתח מעגל אינסופי-בכוח של נתינת מתנות, שמקורו במשולש החובות לתת-לקבל-להחזיר.²¹

לפי מוס, מצד אחד, אי אפשר להתייחס למתנה כאל התחייבות כלכלית-עסקית טהורה, אבל מצד אחר, אי אפשר להתייחס אליה כאל נוהג חברתי בלתי-מחייב ונטול השלכות בין-אישיות.²² מוס מאפיין את המתנה כתופעה חברתית כוללנית (טוטלית) – היא קושרת בין הנותן לבין המקבל, ובגלל מעגל הנתינה, הנותן נהפך למקבל ולהפך, והדבר משנה תדירות את מערכת היחסים ביניהם ואינו מסתכם בערך החפצים שהוחלפו בין הצדדים. השפה עצמה מכירה בקשר שנוצר בין הנותן לבין המקבל: בעברית, למשל, ניתן לראות זאת בביטוי "אסיר-תודה", ובאנגלית מעידה על כך המילה beholden. אסירות-תודה יוצרת מחזור של קבלה ונתינה, משום שהמקבל מוצא את עצמו מחויב לתת משהו בתמורה.²³ המתנה שניתנת בחזרה על-ידי המקבל נתפסת בתרבות לא רק כתמורה למתנה הראשונה, אלא גם כמתנה חדשה.²⁴

בניגוד לחוזה, שהוא הדדי, כלומר שני צדדים מנהלים משא-ומתן שבסופו הם כורתים חוזה, פתיחת מעגל המתנה היא חד-צדדית: מי שיוזם ונותן מתנה מכניס את המקבל, בעל-כורחו, אל תוך מעגל המתנה (אם כי למקבל המתנה שמורה, כמובן, הזכות לסרב למתנה). מזווית זו, זהו אקט תוקפני כלפי המקבל, משום שהנותן מכפיף אותו, בעצם מתן המתנה, לחובה לתת מתנה נגדית. בהקשרים מסוימים מתנה (או החיוב לתת מתנה נגדית) עלולה

"Whether from Reason or Prejudice": Taking Money for Bodily Services, 27 J. LEGAL STUD. 693, 695-700 (1998).

19 קרול רוז התייחסה לאופן שבו "המתנה הטהורה" ו"החליפין הטהורים" מותכים זה בזה וגבולותיהם מיטשטשים למעשה: Carol M. Rose, *Giving, Trading, Thieving, and Trusting: How and Why Gifts Become Exchanges, and (More Importantly) Vice Versa*, 44 FLA. L. REV. 295, 296 (1992).

20 ZELIZER, לעיל ה"ש 18, בעמ' 29-20.

21 מרסל מוס מסה על המתנה 35, 49-50 (הילה קרס מתרגמת, 2005). ראו גם SIMMEL, לעיל ה"ש 13, בעמ' 97.

22 מוס, לעיל ה"ש 21, בעמ' 43-50.

23 שם, בעמ' 49.

24 WILLIAM IAN MILLER, HUMILIATION 29 (1993).

אף להשפיל ולסכסך – למשל, כאשר יש פערי מעמדות בין הנותן לבין המקבל. ויליאם מילר²⁵ מצטט בהקשר זה את הדברים הבאים שכתב הובס בספרו לויטן:

”שנאה, על שום הקושי להשיב טובות גדולות. – אם קיבל אדם ממישהו, המוחזק בעיניו לשווה לו, טובות גדולות יותר משיוכל לקוות להשיבן, הרי עובדה זו נוטעת בו אהבה מזוייפת, שאינה אלא שנאה כמוסה; כי האיש שרוי במצב של לוה מיואש, שמשמט מלראות את פני המלוה, ובסתר לבו מאחל לו להימצא במקום ששם לא יוכל עוד לראותו לעולם. כי טובות מחייבות בתורה, וכל חיוב בתורה הוא שעבוד; וחיוב בתורה שלא ניתן להשיבו – שעבוד מתמיד, שנוא על מי שמקבל טובה מן השווה לו. אבל אם קיבלנו טובות ממי שאנו מכירים בו כעליון עלינו, הרי עובדה זו נוטעת בנו אהבה, כי כאן החיוב בתורה אין בו כדי להשפיל...”²⁶

במילים אחרות, שאלת החיוב שהמתנה יוצרת תלויה, על-פי הובס, במעמדו של הנותן הראשון וביכולתו של המקבל להשיב לו מתנה. מובן שלא כל המתנות הן נטל ועלכון. גם בעת העתיקה וגם כיום יש הקשרים שבהם אנשים שמחים ונהנים לתת מתנה לאחרים, כדי להביע כלפיהם את אהבתם או הערכתם.

אבל חשוב לשים לב שכאשר אדם נותן מתנה, הוא נוטל על עצמו סיכון: מה אם המקבל ידחה את המתנה? כאן טמון כוחו של המקבל – הוא יכול להשפיל את הנותן באמצעות דחיית המתנה.²⁷ דרכים נוספות שניתן להשפיל בהן את הנותן או להביכו הן קבלת המתנה אבל אי-השבה במתנה נגדית, או השבה במתנה נגדית שאינה תואמת את ערכה של המתנה הראשונה – למשל, מתנה זולה מאוד כמענה למתנה מקורית יקרה מאוד או להפך.²⁸ כלומר, גם למקבל המתנה יש כוח מסוים: הוא קובע את מועד מתן המתנה הנגדית, והוא בוחר את המתנה הנגדית כשברשותו מידע באשר למתנה הראשונה. כך, בעוד נותן המתנה הראשונה פועל בלא כל ידיעה באשר למקבל, המקבל יודע מה ערך המתנה שקיבל, ויכול להחליט בהתאם באשר לערך המתנה שייתן. עם זאת, יש נורמות ששולטות בעיתוי של מתן המתנה הנגדית ובערכה, כך שלא תמיד המקבל חופשי לגמרי בבחירותיו (למשל, בנוגע למועד הענקתה של המתנה הנגדית, כמו במקרה של מתנת יום-הולדת).

מהו המנגנון החברתי-הפסיכולוגי שמאפשר את קיומה של התחית הכפולה של המתנה – הענקה אשר נחזית אלטרואיסטית אך יוצרת מחויבויות מסוגים שונים? בורדייה טען שאנחנו מכחישים את יסוד התמורה במתנה באמצעות פער הזמנים שבין קבלת המתנה לבין נתינת המתנה הנגדית, וכן באמצעות שימוש בשפה של רגשות, שאינה רלוונטית לעסקות תמורה.²⁹

25 שם.

26 תומס הובס לויטן 90-91 (יוסף אור מתרגם, התשנ"ג).

27 MILLER, לעיל ה"ש 24, בעמ' 18.

28 שם, בעמ' 15-18.

29 PIERRE BOURDIEU, OUTLINE OF A THEORY OF PRACTICE 5-10 (Richard Nice trans., 1977)

מוס טוען כי המתנות שאנשים נותנים זה לזה אינן סתם חפצים דוממים, אלא עשויות לגלם בתוכן את האישיות של המעניק.³⁰ חשבו על מתנות שקיבלתם מאנשים שכבר אינכם בקשר איתם או מאנשים שנפטרו או עברו למקום רחוק. המתנות משקפות את הבחירה שעשה הנותן, את דעתו על המקבל ואת ידיעותיו על טעמו של המקבל ועל צרכיו. יש משהו במתנה, לדעת מוס, שגורם לכך שהנותן אותה כאילו נותן משהו מעצמו,³¹ ובכך המתנה מטשטשת למעשה את ההבחנה בין אנשים לבין חפצים.³²

אכן, מתנה נתפסת כמאפיין של קרבה קיימת או נשאפת: קרבת־דם או קרבה שמקורה בידדות. מתנות מוחלפות בין אנשים קרובים (או כאלה שמעוניינים להתקרב), ומבטאות את הקרבה ביניהם, בדיוק באמצעות העובדה שהמתנה מייצגת משהו מהאישיות של הנותן. אולם אם המשמעות של חברות וקרבת־דם היא מתנות, המשמעות של מתנות אינה בהכרח חברות או קרבת־דם, ולעיתים היא רחוקה למדי מתפישות מוכרות של קרבה או אינטימיות.³³ בעולם העתיק, למשל, נתינת מתנה הייתה חלק בלתי־נפרד מתרבות הכבוד. בסגה האיטלנדית, גבר שנתן מתנות היה איש של כבוד. כשם שגבר לא היה יכול להרשות לעצמו לא להגיב על עלבון, כך הוא לא היה יכול להרשות לעצמו לא לתת מתנות. עלבונות ופגיעות נתפסו כ"מתנה שלילית", ולכן היה צריך לתת בחזרה "מתנה שלילית" של עלבון. כלומר, התפיסה העתיקה של המתנה (במובנה המקובל – החיובי) היא כשל אחד הצדדים של המטבע שצידה האחר הוא הפגיעה.³⁴

ייתכן שיש לעדן את התובנות של מוס (כפיית מתנה נגדית) ושל בורדייה (הכחשת היסוד הכלכלי) בדבר יחסי הכוח שהמתנה יוצרת, משום שיש חילופי מתנות, בעיקר ביחסים רומנטיים, שמימד הפעלת הכוח שבהם עשוי להיות משמעותי הרבה פחות.³⁵ מרואיינים שנשאלו על המתנות שהם מעדיפים לקבל או לתת בהקשר רומנטי ענו "דברים קטנים,

30 מוס, לעיל ה"ש 21, בעמ' 48. מהאמונה הפוליניזית שלחפצים יש נשמה מוס מסיק תיאוריה כללית בדבר נתינת חפץ כנתינת משהו מעצמך. שם.

31 שם. כן ראו את הערת המגיבה להלן בטקסט הצמוד לה"ש 116. מחקר שעומד להתפרסם עוסק בקשר שבין חפצים לבין אישיות בעליהם, תוך בחינת שוק האספנות של חפצים שהיו שייכים לידוענים. נמצא כי חפצים שהיו שייכים לידוענים נמכרים במחיר גבוה משום המגע הפיזי בינם לבין הידוען. כך, למשל, מצאו החוקרים כי שוויו של בגד שהיה שייך לידוען צונח אם הבגד עובר כביסה: George E. Newman, Gil Diesendruck & Paul Bloom, *Celebrity Contagion and the Value of Objects*, 38 J. CONSUMER RES. 215 (2011).

32 גדי אלגזי "תודה, אבל באמת לא הייתם צריכים. או אולי כן" הארץ – ספרים 12.4.2006. בהקשר זה מעניין להזכיר את התיאוריה של רדין שלפיה הבעלות בחפצים מסוימים (כגון טבעת־נישואים או חפצים אחרים שעוברים בירושה) מכוננת את זהויותיהם של רוב האנשים: Margaret Jane Radin, *Property and Personhood*, 34 STAN. L. REV. 957, 959 (1982).

33 MILLER, לעיל ה"ש 24, בעמ' 19.

34 שם.

35 אווה אילוז האוטופיה הרומנטית: בין אהבה לצרכנות 228 (תמר עמית מתרגמת, 2002).

כרטיסי-ברכה, פרחים, דברים קטנים", כלומר, חפצים חסרי ערך כלכלי משמעותי.³⁶ בעיניהם, דווקא הענקת הדברים הזולים ביטאה קרבה.³⁷ כפי שמסכמת אילוז:

"המתנה הרומנטית מצביעה על כל מה שלא ניתן להמיר במעמד חברתי: ספונטניות, מקוריות, אינטימיות, מאמץ, יצירתיות ואותנטיות. המתנה הרומנטית הופכת על פיהם את כללי הענקת המתנות. החיבה שמביעה המתנה משכנעת יותר דווקא משום שהיא מתגלה בחפץ חסר כל ערך כלכלי."³⁸

3. מתנות חתונה

לפני שאפנה למשמעות המעבר ממתנת-קופסה למתנת-מעטפה בימינו, אני מבקש להתבונן על היחס שבין סוגי המתנות הללו בעת העתיקה. ביוון העתיקה, למשל, מתנת החיזור הלגיטימית בין גבר בוגר לבין נער הייתה מתנת חפץ. יחסי הפדרסטייה נחשבו יחסים בעלי חשיבות פדגוגית, ובמסגרתם הגבר הבוגר, ה-*erastes*, העניק לנער, ה-*eromenos*, מתנות בעלות משמעות חינוכית, כגון חיות מסוימות, כלי נגינה, צעצועים, פרחים או ככרות-לחם.³⁹ על-פי כללי הפדרסטייה, נאסר על הנער לקבל מתנת כסף ממחזרו, משום שפירושה של מתנה כזו היה שהיחסים חצו את הגבול שבין פדרסטייה מהוגנת לבין יחסי זנות.⁴⁰ כל עוד הנער קיבל מתנות חפץ, היחסים בינו לבין הגבר הבוגר היו יחסי חונכות, אף שהם כללו גם יחסי מין; מתנת מזומנים העבירה את יחסי המין מן ההקשר החינוכי והמכובד אל ההקשר המסחרי.

חוסר הנוחות ממתנת הכסף קיים גם בעת המודרנית.⁴¹ הפער הזה שבין הכסף והחפץ הוסבר כאמור על-ידי תיאורטיקאים של המתנה בכך שבניגוד למתנת-הקופסה, בכסף לא נקשר דבר מן האישיות של הנותן,⁴² וזאת בגלל "האובייקטיביות חסרת הפשרות" שמאפיינת אותו, כדברי זימל.⁴³ כאשר מקבלים כסף, קשה להעריך את המשמעות של הכסף לנותן, כלומר, את הזמן והמאמץ שהוא השקיע בהשתכרות. מתנת כסף דומה מדי לתשלום משכורת.⁴⁴ אין זה מקרי שרבים ממרואייני סברו שכאשר נותנים כסף או תלושי-יש, יש לתת בדרך-כלל יותר מהסכום שמשקיעים במתנת-קופסה. מתנת-הקופסה יכולה להיות זולה יותר, אולי כי יש לה ערך מוסף, כפי שמתארים מוס וזימל (או במבט ציני של חלק

36 מצוטט שם.

37 שם.

38 שם.

39 ANDREW LEAR & EVA CANTARELLA, IMAGES OF ANCIENT GREEK PEDERASTY: BOYS WERE THEIR GODS 36 (2008).

40 שם, בעמ' 80.

41 Avner Offer, *Between the Gift and the Market: The Economy of Regard*, 50 ECON. HIST. REV. 450, 454 (1997).

42 MILLER, לעיל ה"ש 24, בעמ' 40-41.

43 SIMMEL, לעיל ה"ש 13, בעמ' 373. זימל מציין כי הרבר נכון אפילו כאשר מתנת החפץ היא צפויה וקונוונציונלית. גם במצב זה יש בה יותר מן הנותן בהשוואה לכסף. שם.

44 Offer, לעיל ה"ש 41, בעמ' 454.

מהמרוויינים – מתנת־הקופסה מאפשרת להוציא פחות כסף על המתנה כי הסכום אינו חשוף כפי שהוא חשוף כאשר מגישים שטרות, המחאה או תלושי־שי.

דרך נוספת לבחינת ההבדל שבין מתנת־המעטפה לבין מתנת־הקופסה היא באמצעות תיאוריית האיתות (Signaling Theory). לפי תיאוריה זו, כל פעילות שיש לה עלויות עשויה להיות איתות לזולת. איתותים אלה הם מנגנון ליצירת מוניטין או לשמירה על מוניטין קיים, וזאת משום שנומרות חברתיות מתבססות על התנהגות כפי שהזולת רואה אותה ("מצגים" בשפת המשפט).⁴⁵ מתנות, טוען פוזנר, הן צורה של איתות לזולת, משום שהן מספרות למקבל המתנה מה הנותן חושב עליו, מה הוא יודע עליו וכמה השקיע בהתאמת המתנה למקבל ולטעמו.⁴⁶ לכן המעבר ממתנת־קופסה למתנת־מעטפה טומן בחובו את הסיכון של אובדן כושר האיתות הזה.

פוזנר מציין כי פרחים ושוקולדים הם מתנה לא־טובה, משום ש"כמעט כל אחד אוהב פרחים ושוקולדים".⁴⁷ במובן זה, פרחים ושוקולד הם כמו כסף: הם נעדרים את מימד ההשקעה האישית – את החיפוש, החשיבה והניסיון להתאים את המתנה למקבל. הערך המוסף של הזמן והמאמץ שהושקעו בחיפוש מתנת־קופסה ובקנייתה מסבירים, לדעת פוזנר, את נדירותה של מתנת־המעטפה בתרבות האמריקנית, משום שכסף הוא איתות טוב פחות מאשר חפץ.⁴⁸ פוזנר אף מוסיף וטוען כי יש להבחין בין מתנות שמטרתן איתות, שהן מתנות "אמיתיות", לבין מתנות מסוג של "זה תמורת זה" (quid pro quo), אשר אינן מתנות כלל, לדעתו, אף שהן קרויות כך (הוא מכנה אותן "מתנות חליפין").⁴⁹

הציפייה למתנת־מעטפה מתאפשרת, בין היתר, בשל התופעה שאותה כינה הרברט מרקוזה "היווצרות האדם החד־ממדי":⁵⁰ אידיאל האושר הפרטי – הסיפוק והעונג האישיים – החליף את הסולידריות החברתית, ובמידה רבה את התרבות עצמה.⁵¹ כך, ההשתתפות בשמחה אינה עוד העיקר; החשוב הוא ההשתתפות במימון השמחה לפי רצונם וגחמותיהם של מארגניה.

למרות ההתייחסות הביקורתית אל מתנת־המעטפה ברבים מן המקורות הנידונים כאן, יש כמה התפתחויות ונימוקים אשר מסבירים אותה ואף תומכים בה. כך, למשל, בהתייחסו למתנת־המעטפה, טען מילר כי דווקא באירועים מרכזיים בחיים, שמבטאים מעבר ממצבים של תלות לעצמאות, ראוי לתת כסף. אולם מילר סבור שראוי לעשות כן כאשר מקבלי המתנה צעירים ולא־מבוססים, וכאשר מטרת המתנה היא לעזור להם במעבר מתלות לעצמאות. לפי מילר, עם האירועים העונים על תנאי זה נמנים, בין היתר, סיום לימודים ונישואים.⁵²

45 ERIC POSNER, LAW AND SOCIAL NORMS 24 (2000).

46 שם, בעמ' 22.

47 שם, בעמ' 51.

48 שם, בעמ' 52-53. על מתנת החתונה האמריקנית ראו להלן בתת־פרק 3.

49 שם, בעמ' 54.

50 הרברט מרקוזה האדם החד ממדי (דליה טסלר מתרגמת, 1971).

51 שם. ליישום טענתו של מרקוזה על השאיפה לנוחות ראו קזין על הנוחות, לעיל ה"ש 7, בעמ' 147-146.

52 MILLER, לעיל ה"ש 24, בעמ' 42-43. מסיבה זו מתנת כסף לבני־זוג נישאים הייתה פופולרית במיוחד בקרב יהודים, איטלקים ואירים שהיגרו לארצות־הברית בתחילת המאה העשרים.

עופר מציין כי בדרך-כלל מתנת-מעטפה היא לגיטימית כל עוד היא ניתנת ממבוגר לצעיר, אך לא בכיוון ההפוך.⁵³

זאת ועוד, מתנת הכסף כשלעצמה אינה זרה למסורת היהודית. במועדים שונים מקובל לתת מתנות כסף: דמי חנוכה, מציאת האפיקומן, קופות-צדקה, מתנת ראש חודש למורה (נוסף על שכרו הרגיל), פדיון הבן ועוד.⁵⁴ כסף (לאו דווקא בצורת מתנה) אינו זר גם לחתונה היהודית המסורתית: החל בתשלום לנושאי החופה, המשך בזריקת מטבעות על החתן והכלה בעומדם מתחת לחופה, וכלה בתשלום סמלי שניתן לחזן בעבור הכוס שהחתן שובר.⁵⁵ עם זאת, המשותף למתנות אלה הוא סמליותן – הן אינן ניתנות כנגד תמורה (לפחות לא חומרית). האם מתנת-המעטפה הישראלית עומדת באמות-המידה שמציב מילר? כאשר מדובר בבני-זוג שחיים יחד חודשים ולעיתים שנים לפני הנישואים,⁵⁶ המתנה אינה מיועדת לסייע לזוג הצעיר בתהליך הקמתו של משק-הבית החדש, ומטרתה המוצהרת, כפי שיתואר בפרק הבא, היא מימון מסיבת החתונה עצמה. מעניין שגם במקרים שבהם ההורים מממנים את מסיבת החתונה וכספי המתנה נותרים בידי בני-הזוג, אחת מאמות-המידה להערכת המתנות שהתקבלו היא השאלה אם הן כיסו את עלות האירוע.

נימוק נוסף בעד מתנת-המעטפה עשוי ליישב קושי זה. הכלכלן האמריקני ג'ואל ולדפוגל סבור שמתנת-הקופסה בעייתית משום שבמקרים רבים היא אינה מבטאת את הבחירה הצרכנית של המקבל, אלא את זו של הנותן. משום כך זוהי עסקה בזבזנית, שכן ערך הטובין במסגרתה מופחת לערכם בעיני המקבל.⁵⁷ (זוהי גישה הפוכה מגישתו של מוס, אשר סבור, כאמור, שכאשר ניתן חפץ במתנה, דווקא נוסף לו ערך). מנקודת-מבט זו, מתנת-המעטפה היא המתנה הראויה, משום שהיא היעילה ביותר מבחינה כלכלית; כך המתנה אינה מאבדת מערכה.⁵⁸

זאת ועוד, המעבר מקהילות קטנות והדוקות – שבהן כולם מכירים את כולם ושבהן החליפין הם הדרך המרכזית להעברת משאבים (כין במתנה ובין בתמורה) – לחברה אינדיווידואליסטית ולכלכלת שוק מחייב את העדפתה של מתנת-המעטפה. בחברת-המונים כזו ההיכרות עם הזוג הנישא ועם צרכיו מוגבלת. מה אנחנו יודעים על צרכיהם של ידידינו הנישאים: האם יש להם כבר תנור מיקרוגל? האם הם זקוקים לסכו"ם? ובכלל, איזה ערך מוסף (בנוסף מוס או בנוסף זימל) יש לחפץ כיום כאשר הוא ניתן עם פתק החלפה (כלומר,

.VIVIANA A. ROTMAN ZELIZER, THE SOCIAL MEANING OF MONEY 90 (1994)

53 Offer, לעיל ה"ש 41, בעמ' 454.

54 ZELIZER, לעיל ה"ש 52, בעמ' 88.

55 שם, בעמ' 88-89.

56 שחר ליפשיץ הידועים בציבור 50-54 (2005).

57 JOEL WALDFOGEL, SCROOGENOMICS: WHY YOU SHOULDN'T BUY PRESENTS FOR THE 57

HOLIDAYS 12-14 (2009). אומנם, ניתוחו של ולדפוגל מתייחס למתנות לחגים, אבל הוא

רלוונטי גם להקשר של מתנות חתונה. הביקורת על ניתוחיו של ולדפוגל הראתה כי הוא לא

שקלל את הערך הסנטימנטלי של מתנות-קופסה, אלא רק את ערכן הכלכלי, ועשה דרוקציה

של הערך למקבל לשאלה "כמה היית משלם בעבור המתנה". Eisenberg, לעיל ה"ש 16,

בעמ' 846.

58 WALDFOGEL, לעיל ה"ש 57, בעמ' 47.

כאשר הוא בעצם כמו שובר־שי או אפילו כמו כסף מזומן לכל דבר ועניין), וכאשר רוב החפצים הם מוצרי צריכה חסרי ייחודיות שיוצרו בייצור המוני? למעשה, ניתן גם לטעון שפונקציית האיתות הועתקה במציאות הקפיטליסטית מן החפץ אל הכסף: חסר אומנם המימד של רכישת החפץ תוך ניסיון להתאימו למקבל, אולם סכום המתנה מהווה גם הוא איתות למקבלים עד כמה נותן המתנה מוכן להשקיע בהם.⁵⁹

לסיום פרק זה אזכיר כי המשותף הן למתנת־המעטפה והן למתנת־הקופסה הוא שכך או כך, ברוב התרבויות, המארחים הם שמקבלים את המתנה והאורחים הם שנותנים אותה. אולם יש תרבויות שבהן דווקא המארחים הם שנותנים את המתנות לבאי החתונה. כך, למשל, בשבטים אינדיאניים מסוימים באלסקה ובקנדה החובה לתת מוטלת דווקא על המזמין. כך, בחגיגות הנקראות "פוטלץ" (potlatch – מילה שמשמעותה "לתת")⁶⁰ נהוג לתת לאורחים מתנות יקרות, כגון שמיכות, פרוות ואפילו כסף.⁶¹ בתרבויות אלה, שבהן נותנים מתנות לאורחים במהלך חגיגת החתונה, המטרה היא להפגין את עושרם של בני־הזוג הנישאים (וכמובן, את עושרן של משפחותיהם).⁶²

האם ניתן לראות בראוותנות של חתונות ישראליות כה רבות מעין גלגול מודרני של הפוטלץ? לכאורה, גם באלה וגם באלה הפגנת העושר והראוותנות היא חלק חשוב ממסיבת החתונה. עם זאת, נדמה לי שהחתונות של ימינו רחוקות מרחק רב מן הפוטלץ, משום שהעושר והשפע המופגנים בהן הם במקרים רבים רק מראית־עין של עושר ושפע, שהרי הכסף שמבזבז בחתונות הללו הוא כספם של האורחים, ולא של המארחים, כפי שקרה בטקסי הפוטלץ.⁶³

- 59 בעקבות Posner, לעיל ה"ש 45 והטקסט הצמוד לה.
- 60 H.G. Barnett, *The Nature of the Potlatch*, 40 AM. ANTHROPOLOGIST 349 (1938). חגיגות פוטלץ נערכו בטקסי מעבר שונים, דוגמת נישואים, לידה, הענקת שם, לווייה וכדומה.
- 61 מוס, לעיל ה"ש 21, בעמ' 81-82. לשמיכה בתרבות הילידית יש משמעות עשירה, שכן היא משמשת הן ללבוש, לכיסוי ולהגנה מפני פגעי מזג־האוויר והן לריפוד רצפת הבית. השמיכות הן יצירות אומנות מורכבות ויקרות. הן מקושטות בסמלים שבטיים ובדמויות של בני־אדם ובעלי־חיים, ומהוות סגולה לחיים טובים. שם, בעמ' 87-88.
- 62 שם, בעמ' 81-82. בחתונה היה נהוג בעבר גם להרוג עבדים ולשרוף שמיכות, קופסות של שמן לווייתנים או שמן של דגים יקרי־מציאות, ואפילו בתים, כדי להפגין רוחב־יד, עצמאות כלכלית ואדישות לבזבז. שם, בעמ' 76, 79. ראו גם אבוהב, לעיל ה"ש 8, בעמ' 581. טקסים אלה נאסרו בחוק על־ידי המתיישבים האירופים בשטחי קנדה ואלסקה. ראו: MAURICE GODELIER, *THE ENIGMA OF THE GIFT* 71 (Nora Scott Trans., 1999). לטענת אורית קמיר, ראוותנות של חתונות מאפיינת חברות של הדרת־כבוד. אורית קמיר "מודל לחשיבה משפטית־תרבותית; ניתוח מקרה – היעדר יושר אקדמי ו'מבחני כבוד'" דין ודברים ד 167, 184 (2008).
- 63 בהקשר זה מעניין שבפקיסטן הגבילה הממשלה בחוק את ההוצאות המותרות על טקס החתונה, ואף קבעה תקרה של עלות החתונה ושל המתנות שהאורחים רשאים לתת. *The Dowry and Bridal Gifts (Restriction) Act, 1976, available at www.ljcp.gov.pk/Menu%20Items/Publications/Reports%20of%20the%20LJCP/reports/report12.htm*. חוק זה נחקק בהקשר פוליטי מובהק: כפי שמוסבר באתר משרד המשפטים הפקיסטני, מטרתו הייתה לאסור

4. מתנה, חתונה ומגדר

אני סבור שקריאת המעבר ממתנת־הקופסה למתנת־המעטפה מבעד לעדשת המודעות המגדרית עשויה להאיר כמה היבטים מפתיעים של המהלך התרבותי הזה. לכן בתת־פרק זה אתעכב על כמה הבחנות שעשויות להיראות במבט ראשון מנותקות מנושא המאמר, אולם הן קשורות, כפי שאראה, לסוגיית מתנות החתונה והמעבר למתנות־מעטפה, ולו בשל ההקשר הרחב של התופעות הנידונות כאן.

קלוד לוי־שטראוס ציין כי קבוצות חברתיות מחליפות ביניהן שלושה סוגים של משאבים: חפצים, סמלים ונשים.⁶⁴ "אנדוגמיה סוציו־תרבותית", כתבה איריגריי, "אוסרת... מסחר עם נשים. גברים סוחרים בהן, אך אינם עוסקים בשום סוג של חליפין איתן."⁶⁵ העברת נשים מגבר (אב) לגבר (חתן) היא אמצעי ליצירת קשרים חברתיים בין גברים, ובעולם הפטריארכלי נשים נחשבות סחורה ששווייה נמדד לפי כוחה ליצור קשרים בין גברים או לחזק קשרים קיימים.⁶⁶ הביקורת הפמיניסטית הצביעה על כך שהנישואים משמשים בתרבויות רבות מכשיר לשליטה במיניותן של נשים.⁶⁷ כך, נשים לא־בתולות מתקשות למצוא חתן ראוי בתרבות המקדשת את בתולי הכלה; ואלה שמוצאות, הנישואים בעבורן הן בבחינת אקט מטהר אשר מוחק ומנקה את עברן המפוקפק (לפי השקפת־העולם הפטריארכלית).⁶⁸

כבר מן הבחינה הלשונית מעניין שהמילה האנגלית gift נגזרה מהמילה geb בשפה הגרמאנית העתיקה, שמשמעותה הייתה "מחיר הכלה".⁶⁹ אבל הקשר בין מתנה ומגדר מתקיים לא רק ברמה הלשונית. כך, למשל, טקס פתיחת המתנות בליל הכלולות החליף, אצל זוגות רבים, את מצוות הייחוד. זאת, משום שבמקרים רבים הזוג הצעיר ממילא כבר מתגורר יחד עוד לפני החתונה:⁷⁰ "ביתוק הבתולין פינה את מקומו לביתוק עטיפת המתנה."⁷¹ מסירת הכלה לגבר שעתיד להיות "בעלה" מתקיימת גם היא בתוך ההיגיון של המתנה, ולעיתים, בקהילות מסוימות, אף של מִכָּר בתמורה ממש. "אבא שלי, שמאוד אוהב אותי,

את מנהגי החתונה ההינדיים הראוותניים ולאכופ את הצניעות המוסלמית הנוהגת (לפי הנטען שם) בחתונות.

64 CLAUDE LÉVI-STRAUSS, INTRODUCTION TO THE WORK OF MARCEL MAUSS (Felicity Baker Trans., 1987)

65 Luce Irigaray, *Women on the Market*, in THE LOGIC OF THE GIFT: TOWARD AN ETHIC OF GENEROSITY 174, 175 (Alan D. Schrift ed., 1997)

66 שם.

67 ראו, למשל, אמה גולדמן "נישואים ואהבה" חמישה מאמרים פמיניסטיים 49 (דפנה רוזנבליט מתרגמת, 2005).

68 כפי שקבעה אחת ממרואיינותיה של ריזנפלד: "כשהתחנתי, זה היה כדי להיטהר. זהו, אני נ־שואה, אי אפשר יותר להגיד עלי דברים." עפרה ריזנפלד היום המאושר בחיי (או: למה אנחנו כל כך רוצות להתחתן) 26 (2001).

69 JOHN AYTO, DICTIONARY OF WORD ORIGINS 254 (1990). אייטו מספר עוד שבגרמנית, בשוודית וברנית של ימינו, המילים gift ו־gipt הן מילים נקיות ל"רעל". שם.

70 בשנת 2002 שיעור הזוגות שהתגוררו יחד לפני הנישואים עמד על כרבע מכלל הנישואים. מאיה לויין "כאן זוגרים באושר" הארץ 14.8.2002.

71 אבוהב, לעיל ה"ש 8, בעמ' 588.

נורא רצה למכור אותי", סיפרה אחת ממרואיינותיה של עפרה ריזנפלד בספרה **היום המאושר בחיי**.⁷² לא בכדי שמלת החתונה, כפי שמציינת אבוהב, מזכירה עטיפת מתנה, כולל הסרט שמופיע במקומות שונים (סביב המותניים, בכתפיים, בשיער וכדומה), והפשטת הכלה בליל הכלולות משולה לפתיחת מתנה.⁷³ כמו עטיפת המתנה, גם שמלת הכלולות מיועדת לשימוש חד-פעמי, ומשהיא נפתחת או נקרעת, המתנה כבר אינה מסתורית. גם המכונית שבה מוסעים החתן והכלה מעוטרת כעטיפת מתנה.⁷⁴

הכלה היא מרכז החתונה. כך, למשל, במחקרה על מתנות חתונה אצל יהודים יוצאי גאורגיה, ציטטה מולדבסקי אישה שאמרה "לראות כלה שווה תשלום מתנה".⁷⁵ החתן אומנם חשוב, אך נחשב רק "אביזר הכרחי".⁷⁶ בדרך-כלל שיעור ההשקעה במראה הכלה – הן ההשקעה הכספית והן ההשקעה בזמן ובחשיבה – עולה עשרות מונים על שיעור ההשקעה בבגדי החתן ובמראהו. זוהי למעשה הקצנה של נורמות הטיפוח היומיומיות, שלפיהן על נשים להשקיע משאבים רבים בטיפוח כדי להיחשב "נשיות", בעוד "גבריות" מחייבת הימנעות מהשקעה כזו בטיפוח. בעוד הכלה מעורבת מאוד בבחירת בגדי החתן, החתן אינו מתערב בדרך-כלל בבחירת שמלת הכלה.⁷⁷ עלות הלבשתו של החתן ותספורתו נמוכה לאין שיעור מעלות הלבשתה של הכלה, תסרוקתה ואיפורה (וזאת אף שבגדי החתן מכוונים להיות שימושיים גם אחרי החתונה, בעוד שמלת הכלה מיועדת לשימוש חד-פעמי).⁷⁸

העיסוק הרב במראה הכלה; ההכנות הממושכות, הכוללות חיפוש ארוך של שמלה, נעליים, מאפר/ת וספר/ית, כמה וכמה מדידות של שמלת הכלה, תסרוקות ואיפור מקדימים; וכן ההוצאות המשמעותיות על מראה הכלה – כל אלה משרדים את המסר שנשים צריכות להשקיע את מאמציהן במראן החיצוני ובאופן שבו הן מציגות את עצמן לציבור, ולא בהשכלה או ברכישת מיומנויות מקצועיות.⁷⁹ בשל העלות הגבוהה של הופעת הכלה וחלקה היחסי

72 ריזנפלד, לעיל ה"ש 68, בעמ' 24. מרואיינת אחרת סיפרה כי היה לה חשוב להינשא כדי "להראות לדורות שלי שאני יכולה, במושגים שלהן, לממש את המחיר שלי בשוק כאישה". שם, בעמ' 56. וגם: "דעתי שאם אני לא אתחתן, מבחינת הזהות שלי אני לא שווה כלום, המחיר שלי בשוק הוא כלום, והוא עוד ילך וירד". שם, בעמ' 59.

73 אבוהב, לעיל ה"ש 8, בעמ' 588.

74 שם.

75 אסתר מולדבסקי דפוסי חליפין ומתנות בתנאי שינוי והמשכיות – בין מסורת לקדמה – בקרב קהילת היהודים יוצאי גרוזיה בארץ מוצאם ולאחר עלייתם לישראל 82 (עבורת מוסמך, אוניברסיטת חיפה – המחלקה לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, 1983), מצוטט אצל אבוהב, לעיל ה"ש 8, בעמ' 588.

76 "a crucial accessory", בלשונה של ספריגנס: Ellyn Spragins, *Putting Your Wedding on a Pedestal*, N.Y. TIMES, June 1, 2003.

77 דנה קפלן חתונות המעמד הבינוני-גבוה בישראל: ייצור תרבות, רפרטוארים וטעמים 52 (עבודת-גמר לקראת התואר "מוסמך אוניברסיטה", אוניברסיטת תל-אביב – הפקולטה למדעי הרוח, בית-הספר למדעי התרבות, 2001).

78 שם.

79 KATHERINE JELLISON, *IT'S OUR DAY: AMERICA'S LOVE AFFAIR WITH THE WHITE WEDDING*, 1945–2005, 234–235 (2008).

הגדול בתקציב האירוע, האורחים, המממנים את החתונה, משתתפים למעשה במשטור האישה הנישאת ובקבוע העדיפות העליונה שניתנת בתרבות למראה החיצוני של נשים על תכונות אחרות (וכל זאת ביוזמתה של הכלה עצמה).

ייתכן שהפנמת הסטריאוטיפ הפטריארכלי שלפיו המראה החיצוני של הכלה הוא העיקר תורמת לא מעט להאמרת עלויות החתונה, וליצירת מעגל-הקסמים הקושר בין עלות החתונה לבין המעבר ממתנת-קופסה למתנת-מעטפה. התוצאה: מימון השאיפה להיות "נסיכה ליום אחד" ולארגן את "חתונת-החלומות המושלמת"⁸⁰ נופל על כתפי האורחים. אין זה מפתיע, לפיכך, שתעשיית החתונות בארץ, ועוד יותר מכך בארצות-הברית, מכוונת אל הנשים: מגזינים, אתרי אינטרנט, תעשיית היופי – כולם מתמקדים בכלה⁸¹ (וכך גם פרודיות וסדרות ריאליטי על כלות שלוקחות את פרויקט ארגון החתונה מעט רחוק מדי⁸²).

ב. החתונה הישראלית – קווים לדמותה⁸³

הייד טוען כי מתנות החתונה הן מתנות של איחוד ("gifts of incorporation"), משום שהן "מתנות שמקרבות יחד אנשים ויוצרות גוף אחד"⁸⁴. בפרק זה אעמוד על כמה ממאפייניה המרכזיים של החתונה הישראלית, ואראה כיצד מתנת החתונה המועדפת הולכת ומתרחקת מן הייעוד שייחס לה הייד כמתנה שאמורה לקרב בין אנשים.

לפני שאפנה לדיון עצמו, אציין כי רבים מהנתונים המספריים המופיעים בתת-פרק זה לקוחים ממידע שנאסף על-ידי אנשי תעשיית החתונות, אשר יש להם כידוע עניין בהצגה מסוימת מאוד של עלות החתונה, גובה המתנה המומלץ וכדומה. אולם אף אם המספרים הללו אינם מדויקים לגמרי, הם עומדים לרשות הציבור באינטרנט, ואנשים רבים מחפשים נתונים אלה ומשתמשים בהם – הן מתכנני חתונות והן אורחים המחפשים מידע בנוגע למתנה הראויה. כתוצאה מכך נתונים אלה משפיעים על התנהגותם של המארחים והאורחים גם-יחד, ולכן יש להם משמעות לפחות כממצא תרבותי המעיד על הלכי-רוח מסוימים. בכל מקום שבו יכולתי להשתמש בנתונים שנאספו בסקרים מקצועיים שנערכו על-ידי מכוני סקרים מוכרים, העדפתי נתונים אלה, אולם לעיתים קרובות נאלצתי להסתפק בנתונים שמספקים בעלי-העניין עצמם.

80 שם, בעמ' 235-237. ג'ליסון מתייחסת אומנם לחתונה האמריקנית, אולם התרבות שהיא מתארת זהה כמעט לחלוטין לחתונה הישראלית.

81 על התמקדותם של מאמצי השיווק בכלה בארצות-הברית ראו, למשל, Spragins, לעיל ה"ש 76.

82 ראו, למשל, את סדרת הטלוויזיה האמריקנית Bridezillas (המשודרת בארץ בשם "קומנדרו חתונה").

83 מאמר זה עוסק בחתונות במגזרים היהודי החילוני, היהודי המסורתי והיהודי הדתי-לאומי. תרבויות המתנות במגזרים אחרים שונות, ופרט לאזכורים חולפים, הן אינן נידונות כאן במפורט.

84 HYDE, לעיל ה"ש 15, בעמ' 57. הייד מתייחס הן להחלפת המתנות בין הכלה, החתן ומשפחותיהם, והן למתנות שנותנים האורחים בטקס הנישואים.

1. נתונים מספריים ומגמות

בישראל מתקיימים בממוצע כ־150,000 אירועים משפחתיים (חתונות, בר/בת־מצווה ובריתות) מדי שנה. החתונות מהוות אומנם רק כ־20% מכלל האירועים המשפחתיים, אולם הן האירועים הגדולים, היקרים והמורכבים ביותר. לפי הערכות שונות, ההכנסה השנתית של תעשיית החתונות, נכון לשנת 2001, הייתה בין 500 מיליון לשני מיליארד דולרים.⁸⁵ מספר האורחים הממוצע בחתונה ישראלית, נכון לשנת 2004, היה כ־300 (לעומת כ־150 בבר/בת־מצווה ו־100-150 בכרית).⁸⁶ בחתונות מוגשות בשנה כתשעה מיליון ארוחות ("מנות"), והן מפרנסות תעשייה עצומה של שירותים נלווים, דוגמת די־ג'יי, זמרים ותזמורות, מעצבי תאורה, סידורי פרחים, מתכנני חתונות ועוד. מטבע הדברים, לאנשי תעשיית החתונות יש עניין מובהק בקידום מתנת־המעטפה, שכן זו מאפשרת להם לממן את התעשייה, לפתחה ולהגדילה. עוד על כך בהמשך.

עלות החתונה הממוצעת עמדה בשנים 1987-1997 על מעט יותר משבעים אלף שקלים (ללא הצמדה למדד המחירים המעודכן).⁸⁷ בשנת 2007 נע טווח המחירים של חתונה לכ־600 אורחים מכ־150,000 עד 200,000 שקלים לחתונה ממוצעת, מ־400,000 עד 500,000 לחתונה "מושקעת", ומכמיליון עד שני מיליון שקלים לחתונה גרנדיוזית. באופן דומה, נכון לשנת 2007 נע מחיר ה"מנה" בין 300 שקלים לאדם בחתונה ממוצעת לבין 950 שקלים לפחות לאורח ב"חתונת־קונספט" יוקרתית.⁸⁸ הפדיון של אולם אירועים

85 קפלן, לעיל ה"ש 77, בעמ' 5; שי רודין ועוז אלמוג "נישואין וחתונה בחברה החילונית בישראל" אנשים ישראל 4.3.2008 &nosea=1&searchMode=1&Language=he-IL (נצפה לאחרונה ב־1.5.2010).

86 ביזנס רטה ישראל אולמי שמחות וגני אירועים: סקירה ענפית, פברואר 2004 3-2 (להלן: סקירה ענפית). כפי שהדוח מציין, מספר המזומנים הממוצע בחתונות בתקופה שלפני המיתון של תחילת שנות האלפיים עמד על 400-600. שם, בעמ' 3.

87 עוז אלמוג פרידה משרוליק: שינוי ערכים באליטה הישראלית 1326 (2005). חישוב זה מבוסס על הנתון שלפיו עלות חתונה ממוצעת בשנים אלה הייתה כעשרים אלף דולר, וכן על שער הדולר בסוף שנת 1997, שעמד על 3.536 ש"ח (ומכאן שהעלות השקלית בסוף שנה זו הייתה $70,720 = 3.536 * 20,000$ שקלים). הערך השקלי כיום, לאחר הצמדה למדד המחירים לצרכן, הוא כ־98,137.53 שקלים. מחירי השירותים השונים הניתנים בחתונות ננקבו בדולרים במשך שנים רבות, אולם לאחרונה, בראשית 2008, נחלש הדולר ושערו ירד באופן משמעותי. יש להניח שאם יתחזק הדולר, תגבר שוב הנטייה לנקוב מחירים דולריים, וזאת אף שס' 17 לחוק הגנת הצרכן, התשמ"א-1981, מחייב ציון מחיר בשקלים בלבד.

88 מיכל רזיחיימוביץ' "חתונת הכסף גלובס" 7.5.2007 www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1000209140. עלויות ה"מנה" חושבו לפי טווח מחירים של 80-250 דולר לאדם, לפי שער הדולר היציג נכון לדצמבר 2007, שעמד על כ־3.83 ש"ח $306.4 = 3.83 * 80$ ש"ח; $250 * 3.83 = 957.5$ ש"ח). "חתונת־קונספט" היא חתונה שמעוצבת בהתאם לנושא מסוים: "חתונה יונית", "חתונה יפנית", "חתונה על הקרח" וכדומה. עלות ה"מנה" ב"חתונת־קונספט" עשויה להאמיר עד ל־1,500 דולר. שם. עריכת החתונה בחורף תזויל את העלויות בכ־20%-30% - אתי אפללו "כלה עם מעיל, חתן עם מטריה" הארץ - The Marker 7.12.2006. יש אתר אינטרנט מיוחד המוקדש לעריכת חתונות בחורף: www.winterweddings.co.il (נצפה

ממוצע עמד בשנת 2004 על 4-6 מיליון ש"ח בשנה.⁸⁹ חתונות נערכות גם בתקופות של מיתון, וגם על-ידי משפחות מבוססות פחות: "הצורך בעריכת טקס החתונה הוא צורך בסיסי במרבית המשפחות בישראל."⁹⁰

הנתונים שהוצגו עד כה מעידים על שינוי משמעותי שחל בתרבות החתונות. עד סוף שנות השישים נחוגה מסיבת החתונה הישראלית-היהודית באופן צנוע בהרכבה. אולם האירועים היה בדרך-כלל חדר-האוכל של בניין ההסתדרות, בית-החייל, בית-הכנסת או הבית הפרטי של הורי החתן או הכלה.⁹¹ ברוב המקרים משפחות בני-הזוג היו גם אלה שהכינו את האוכל שהוגש.⁹² רק עשירי המדינה חגגו את חתונות ילדיהם ב"אולמות אירועים" או ב"בתי-מלון".⁹³

המעבר ל"אולמות האירועים" גם של המעמד הפחות-מבוסס החל באמצע שנות השבעים של המאה שעברה, עם הקמת אזור אולמות האירועים ברחוב המסגר בתל-אביב וסביבותיו.⁹⁴ באמצע שנות השמונים החלה מגמה של ראוותנות במסיבות החתונה. זו באה לידי ביטוי, תחילה, ביציאה מ"אולמי" האירועים אל "גני" האירועים, ולאחר-מכן בזניחת "גני" האירועים לטובת אתרים אקזוטיים ואקזוטיים-לכאורה המרוחקים ממרכז הארץ.⁹⁵ נוסף על העתקת מיקום החתונה נוצרה בשנים האחרונות גם "חתונת-הקונספט". כך, למשל, בני-הזוג יכולים לחגוג בלבוש מצרי "אותנטי" בין העתקים של הספינקס ופסלי אלים מצריים, או על רקע תפאורת מלון הסיוזר פֶּלֶס בלס-וגס, אשר הועתקה ונכנתה במיוחד בשבילם.⁹⁶ אפשר גם להתחתן על כמה שהוקמה בתוך הים, כשצוללנים מחזיקים את החופה.⁹⁷

העיתונאי אבנר ברנהיימר לגלג בטורו במוסף הארץ על נוהג נוסף שמתפשט לאחרונה בתעשיית החתונות – "חתונות-היעד".⁹⁸ מדובר בחתונות שמתקיימות באזורים מרוחקים, בחיק הטבע כביכול. הנסיעות לחתונות אלה ארוכות, ופעמים רבות אי-אפשר להגיע במכונית עד למקום האירוע עצמו – דבר אשר מחייב צעדה ארוכה בשבילי עפר, ומכביד מאוד על קרובי-המשפחה שאינם כשירים לכך – והכל, שוב, למען המקוריות.⁹⁹

לאחרונה ב-25.4.2010. תיאום החתונה ברגע האחרון (חודשיים או פחות ממועד קיומה) יוזיל עוד יותר את עלותה – מירב קריסטל "חתונות בזק: לא מדע בדיוני" ynet 11.5.2009
www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3711987,00.html

89 שטחו של אולם ממוצע הוא 600-1,200 מ"ר. סקירה ענפית, לעיל ה"ש 86, בעמ' 18.

90 שם, בעמ' 12.

91 אלמוג, לעיל ה"ש 87, בעמ' 1034.

92 שם.

93 שם.

94 שם.

95 שם.

96 רז-חימוביץ', לעיל ה"ש 88.

97 שם.

98 גם נוהג זה הוא ככל הנראה ייבוא של ה"destination wedding" האמריקני.

99 אבנר ברנהיימר "צ'ק בלי כיסוי" הארץ – מוסף 19.9.2008, www.haaretz.co.il/hasite/ 120, spages/1022464.html: "כמובן שהלכנו, וכמובן שהיה סיוט. מכיוון שההזמנה היתה לשבע בערב, נאלצנו שנינו להפסיק את העבודה בארבע, להתארגן מהר ולצאת בחמש. לאחר נסיעה

את האוכל שבישלה המשפחה באותן חתונות שנערכו עד סוף שנות השישים החליף באולמות האירועים אוכל שהוגש אל השולחן על-ידי מלצרים, וזה הוחלף במזנון פתוח – הסמל האולטימטיבי לעושר ולשפע בתרבות הישראלית.¹⁰⁰ "רבע העוף" וה"בורקס" ממערכונו המפורסם של חנוך לוין¹⁰¹ נעלמו כלא היו, ונותרו רק כסמל – ספק מגחך ספק מתרפק בנוסטלגיה – לחתונות הצנועות של ימים עברו.

להקות החתונה הצנועות שהופיעו בשנות השישים, "בנוסח הכליזמרים המסורתיים",¹⁰² הומרו בתקליטנים (וכיום לעיתים אף בשני תקליטנים – הראשון לחתונה עצמה והשני ל"אפטר פֵרטי"), באפקטים יקרים של לייזר וזיקוקי דינור, ובעוצמת שמע של מועדונים. בחתונות של זוגות מבוססים במיוחד מזמינים גם להקה וזמר/ת, מפורסם יותר או פחות, בהתאם לתקציב המשפחה.¹⁰³

גם צילומי החתונה עברו תהליך דומה לזה של מסיבות החתונה: מצילומי סטודיו צנועים, כשברקע נוף טרופי מצולם של עצי דקל ומפלי מים, אל הפקות־ענק באתרי צילום המקובלים כרומנטיים דיים לאירוע: חוף הים (רצוי בשקיעה¹⁰⁴), עיר עתיקה, גן ירוק, מזרקות.¹⁰⁵ על צילומי הסטילס נוספו בשנות השמונים גם סרטי הווידאו שמתעדים את מסיבת החתונה. נהוג להכין שני סרטים: האחד, תיעוד של מסיבת החתונה באורך מלא; והאחר, גרסה ערוכה ומקוצרת של מסיבת החתונה, מתוך התחשבות בצופים־בכוח, שאולי אינם מעוניינים לצפות בסרט המלא. נוסף על שני סוגי הסרטים הללו, בחתונות רבות מקיימים גם מצגות מתוחכמות וסרטים המספרים את תולדות חייהם של החתן והכלה.

של שלוש שעות, מתוכן שעה בפקק בדרך לירושלים, הגענו לקומראן והתחלנו לכתת רגלינו בשבילי עזים שסומנו בחסכנות בפנסים סיניים. כעבור כחצי שעה של הליכה אתגרית, שבמהלכה היו שתי תחנות שתייה מאולתרות – גל אבנים ועליו סדין לבן שהונחו עליו מימית צבאיות עם מים פושרים – הצטרפנו לכ־100 אורחים אחרים, ביניהם דודות בנות 60 וגברים כרסתנים בנעלי לכה שחורות, שעמדו בקושי מעל נקיק סלע גדול והתבקשו לצפות בזוג הבלתי נסבל מתחתן על חבלי סנפלינג כשהם תלויים על מפל יבש בגובה של כמה עשרות מטרים מהקרקע. את הפנסים, התברר, התבקשנו להביא כדי להאיר עליהם בזמן החופה, אבל בשלנו השתמשנו כדי לגרר מסוליית הנעל גללים של יעל או נמר."

100 אלמוג, לעיל ה"ש 87, בעמ' 1035.

101 חנוך לוין "רבע עוף או בורקס" כשתחשכנה עיני: שירים ומוסיקה ממחזותיו של חנוך לוין (הד ארצי, 2008) (בביצוע רבקה מיכאלי ויוסי בנאי, מתוך המופע "נישואין נוסח גירושין", 1973).

102 אלמוג, לעיל ה"ש 87, בעמ' 1035.

103 לעיתים שיר אחד בביצוע שרית חדר, אייל גולן או זמר אחר הנוהג להופיע בחתונות יכול לייקר את החתונה בעשרות אלפי שקלים. רז־חיימוביץ', לעיל ה"ש 88.

104 הסופרת והעיתונאית עפרה ריזנפלד תהתה, בריאיון לרגל צאת ספרה היום המאושר בחיי (לעיל ה"ש 68), על הסמליות הגלומה בצילום על רקע השקיעה, ושאלה מדוע בני־זוג אינם מצטלמים על רקע הזריחה דווקא, כיאה לטקס מעבר המסמל התחלה, ולא סוף. דנה ספקטור "כת החתן" ידיעות אחרונות – 7 ימים 14.9.2001, 42, 44.

105 אלמוג, לעיל ה"ש 87, בעמ' 1035-1036.

בעיני רבים, סרט הווידאו משמש לא רק להנצחת האירוע, אלא גם לבדיקת נוכחות.¹⁰⁶ כך אפשר לדעת, לדוגמה, שפלוני או אלמונית נכחו בחתונה, אכלו, שתו ורקדו, אף שלא נמצאה מעטפה ובה המחאה חתומה על-ידיהם בכספת שעמדה בכניסה לאירוע. השאיפה להפיכת חתונות כה רבות לאירועים הוליוודיים (לפחות בעיני מארגניהן) המגשימים את הפנטזיה שלהם להיות ליום אחד מישהו אחר¹⁰⁷ ("נסיכה"/"מלכה"/"מלך" וכולי) גרמה לא רק לייקורן, אלא גם לכך שהפקת חתונה נהייתה לעיסוק תובעני ומלחיץ. ארגון חתונה בימינו הוא משימה שאורכת חודשים רבים ומחייבת שעות עבודה ארוכות. לא בכדי צמח מקצוע נוסף על רקע זה – מארגן/ת החתונות. מארגן החתונות נוטל על עצמו – בתשלום, כמובן – לדאוג להפקת האירוע, ולהסיר את הנטל הזה מכתפי בני-הזוג (למעשה, בעיקר מכתפי הכלה). כך מתייקרת לה החתונה עוד יותר.¹⁰⁸

לנסיקה בעלותן של מסיבות החתונה מצטרפת גם הנסיקה בעלותן של הצעות הנישואים. גם אלה הולכות ונעשות גרנדיוזיות יותר ויותר, ומתחרות זו בזו במקוריותן (גם כאן, כך נראה, השתרשה התפיסה שככל שהצעת הנישואים גרנדיוזית יותר כן האהבה גדולה יותר). על עלותו של אירוע הצעת הנישואים עצמו נוספת העלות של טבעת היהלום (אשר יובאה בשנים האחרונות לישראל מארצות-הברית) ושל מסיבות הרווקים והרווקות שלפני החתונה. החברים הקרובים של החתן והכלה נושאים לעיתים בעלותן של מסיבות אלה, גם אם באופן חלקי, דבר המהווה הכבדה נוספת על תקציבם, שכן ממילא, על-פי המוסכמות של מתנת-המעטפה, הם מחויבים במתנת-מעטפה גדולה במיוחד בשל קרבתם לנישאים. ה"מסורת" האמריקנית של טבעת היהלום מהווה דוגמה יפה לכוח המעצב שיש לאינטרסים כלכליים על התרבות, שכן היא כל-כולה פרי יצירתם של אינטרסים אלה. "מסורת" זו היא בסך-הכל בת כשישים שנה. רעיונאית (קופירייטית) בשם פרנסס גרטי הגתה את הסיסמה "A Diamond is Forever" בשנת 1946, בעיצומו של משבר בענף היהלומים. מטרת המסע הפרסומי הייתה להרחיב את מעגל צרכני היהלומים ולשכנע את הציבור כי מדובר במוצר שכל אחד יכול לרכוש, ולא רק עשירים. טבעת האירוסים שמשוּבץ בה יהלום נולדה אז, כחלק ממסע פרסומי זה, ונהפכה ברבות השנים ל"מסורת", שיש הסבורים כי היא עתיקת-יומין.¹⁰⁹

106 רונן לייבמן "כמו בסרטים: סרטי וידאו של חתונות כז'אנר של אמנות עממית: המבנה, הסגנון והפרדוקסים" משקפיים: חתונה 30, 54, 55 (1997); עודד ברושי "איקונין של אושר: על שלושה תפקידים של תצלומי החתונה" משקפיים: חתונה 30, 56, 59 (1997); אבוהב, לעיל ה"ש 8, בעמ' 575, 590.

107 קפלן, לעיל ה"ש 77, בעמ' 5.

108 יש מפקים הגובים שכר-טרחן בסכום נקוב מראש, בדרך-כלל כמה אלפי דולרים, ויש שמחשבים את שכר-טרחתם כאחוז מעלות החתונה הכוללת – בדרך-כלל כ-10%-20%. רז-חיימוביץ', לעיל ה"ש 88.

109 סיפור המצאת ה"מסורת" על-ידי אנשי השיווק של תעשיית היהלומים הופיע בעבר באתר הרשמי של תאגיד היהלומים De Beers, אלא שהוא הורד מהאתר לאחרונה, כנראה בסביבות ניואר 2008 (עותק של דף האינטרנט המקורי שמור בידי המחבר; לפי אתר Internet Archive, הפעם האחרונה שדף זה הופיע באתר הייתה ב-3.1.2008 – ראו [web.archive.org/web/*](http://www.debeersgroup.com/debeersweb/About+De+Beers/De+Beers+History)).

מגמת הראוונות מועצמת על-ידי אמצעי התקשורת. דיווחים בעיתונות על חתונות של עשירים ומפורסמים בארץ ובחוץ-לארץ ותוכניות ריאליטי העוסקות בשידוכים או בתיעוד הכנות לחתונות מייצרים פנטזיות חדשות ותורמים גם הם לייקור החתונות.¹¹⁰ גם הדימויים המגיעים אלינו מארצות-הברית – באמצעות סדרות טלוויזיה, סרטים ודיווחים באינטרנט ובכתבי-עת – מייצרים פנטזיות של אורח חיים נוצץ ושופע, שהוא נחלתם של המעמדות הבינוני-הגבוה והגבוה האמריקניים ושל ידוענים אמריקנים רבים.¹¹¹ אלא שכאן טמון פרדוקס מרתק, משום שהקפיטליזם הצרכני מעודד אינדיווידואליזם כאמצעות צריכה של חפצים המיוצרים בייצור המוני ונמצאים בבעלותם של רבים אחרים, ובכך הוא דווקא מעודד קונפורמיות.¹¹² יוסי קליין גלגל על השאיפה למקוריות בחתונות, המביאה לידי כך שרבות מהחתונות נראות אותו דבר: "לא רוצים רענון, רוצים חתונה חד-פעמית ומרגשת שתיזכר לכל החיים. יש גם תנאי: שתהיה בדיוק כמו כל החתונות החד-פעמיות והמרגשות האחרות."¹¹³

-
- נצפה לאחרונה ב־26.4.2010). חלקים מהטקסט שהופיע בדף שנגנזו מצוטטים באתר ויקיפדיה en.wikipedia.org/wiki/De_Beers – (נצפה לאחרונה ב־26.4.2010). עוד על האופן שבו נוצר הביקוש לטבעות יהלומים ראו: Margaret F. Brinig, *Rings and Promises*, 6 YALE J. L. ECON. & ORG. 203, 206–211 (1990). היקפה של תעשיית טבעות האירוסים בארצות-הברית הוא כ־9 מיליארד דולר בשנה. ZELIZER, לעיל ה"ש 18, בעמ' 108.
- 110 ראו, למשל, כתבה בעיתון **לאישה** שסקרה את כל הגימיקים בחתונות של פנינה רוזנבלום, בנים של חברי־כנסת, כדורגלנים וידוענים אחרים: קרן אוהיון "חתונת השנה: גרסת האלפיון העליון" **לאישה ברשת** 27.5.2008 www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3547584,00.html (נצפה לאחרונה ב־25.4.2010). כפי שמתואר בכתבה, אנשי "האלפיון העליון" נוהגים להינשא במצדה, בקיסריה, במערות בית־גוברין ובאתרים מרוחקים נוספים. הם מזמינים חתונות בסגנון ימי־הביניים, בסגנון שנות השבעים ובסגנון הסרט "בתי־הים הקטנה", עם ארמון תתימי וכלה שמגיחה מתוך צדף ענק. חתונה כזו עשויה לעלות עד 900,000 דולר. שם. על פנטזיית "האלפיון העליון" ותפקידה החברתי והתרבותי ראו עמליה רוזנבלום וצבי טריגר **ללא מילים: התרבות הישראלית בראי השפה** 61–57 (2007).
- 111 JUDITH WARNER, *PERFECT MADNESS: MOTHERHOOD IN THE AGE OF ANXIETY* 20–21 (2005); VIRGINIA WRIGHT WEXMAN, *CREATING THE COUPLE: LOVE, MARRIAGE, AND HOLLYWOOD PERFORMANCE* 3–36 (1993); Cathy Horyn, *Recipe for the New Perfect Wedding: A \$5,000 Cake and Hold the Simplicity*, N.Y. TIMES, June 6, 2004; אילוז, לעיל ה"ש 35, בעמ' 42–44. אילוז סבורה שההשפעה האמריקנית רלוונטית לישראל משום שישראל עוברת, באיחור של כמה עשרות שנים, שינוי דומה מ'קהילה בעלת ערכים משותפים' לחברה מפוררת הנשלטת בידי כוחות שוק". שם, בעמ' 14.
- 112 אילוז **תרבות הקפיטליזם**, לעיל ה"ש 7, בעמ' 96.
- 113 יוסי קליין "ורקדנית פלמנקו בתשלומים" **הארץ** 19.12.2006.

2. מתנת החתונה הישראלית – ירידתה של "מתנת־הקופסה" ועלייתה של "מתנת־המעטפה"

כאמור, לא תמיד נועדה מתנת החתונה לכסות (לפחות) את הוצאות האירוח. מתנת־המעטפה נחשבה בעבר מתנה חריגה, שנותנים רק למכרים קרובים מאוד. ברוב המקרים, כפי שכתב ברוך ברקאי, מתנת־המעטפה הייתה עלולה אף להיות מעליבה.¹¹⁴ כך או כך המליץ ברקאי לשאול את החוגגים מהי המתנה המועדפת עליהם:

"בחוג המשפחה ובין ידידים קרובים אפשר להתעניין מראש בטיב המתנה הרצויה, למשל לנשואין, לימי הולדת, ליובלות וכו'. גם חברים לעבודה ומנהלים רשאים לנהוג כך."¹¹⁵

מתנת־הקופסה, שעברה מן העולם, מילאה תפקיד חשוב בקירוב הלבבות בין הזוג הנישא לבין אורחיו. כך, למשל, כתבה מגיבה באתר nrg בנוגע למתנות־הקופסה:

"אני נשואה כבר 37 שנים ויש לי עדיין מספר לא מבוטל של מתנות מהחתונה! רובן היו שימושיות ויפות וחלקן מחזיק מעמד עד היום. אני גם זוכרת ממי הן. חלקן מחברים של ההורים וכולם כבר אינם אבל המתנה עוד כאן להזכירם, וחלקן מחברים בני גילנו ואיזה כברת דרך עשינו מאז... האם רק כסף מדבר בימינו?..."¹¹⁶

תגובה זו משקפת היטב את התובנה של מוס בדבר ייחודיותה של המתנה, בגלמה משהו מן הנותן, במיוחד כאשר מדובר ב"מתנת־חץ", כלומר, במתנה שנבחרה על־ידי הנותן בקפידה, תוך התחשבות בטעמו של המקבל ובצרכיו.¹¹⁷ גישה מעט הומוריסטית יותר למתנות־הקופסה שעברו מן העולם ביטאה ג'ודי ליטני:

"היום בחתונות כבר אין מתנות. בעלי ואני קבלנו המון מתנות. הרבה סכו"ם מעץ. אתם מכירים את זה? אי אפשר לאכול עם זה, אי אפשר לעשות עם זה כלום. רק לתלות על הקיר. היו לי עשרות כפות ומזלגות תלויות בסלון. הבית נראה כמו שבוע אפריקה במשביר לצרכן. אפילו סיפולקס אחד לא קיבלנו."

114 ברקאי, לעיל ה"ש 2, בעמ' 233.

115 שם.

116 אריק נופים "מה להביא? כסף או מתנה" nrg 25.5.2008 (תגובה מס' 4) www.nrg.co.il/online/16/ART1/738/314.html (נצפה לאחרונה ב־27.4.2010). כותרת התגובה: "אולי תקנו מתנות שתהיה מזכרת לחיים ומספיק עם הכסף הזה!!". בתגובה על כך כתב המגיב א: "לא תודה, אני לא צריך בבייעדם [כך במקור] בדירה שכורה מזכרת מהרוד של הדוד. אני מעדיף כסף בשביל בית – תודה"; והמגיב "שונא פרוזיטים" הגיב על תגובה זו בכותבו: "אל תזמין את מי שאינך רוצה לזכור. ותעבוד בשביל הבית שלך". שם.

117 אבוהב, לעיל ה"ש 8, בעמ' 584.

היום אם אתה לא מביא צ'ק ולא עושה חשבון כמה עולה לזוג מנה אתה מרגיש שהולכים לתבוע אותך. וכמובן שאתה צריך להודיע מראש אם אתה מגיע או לא, כי המנה על מצפונך.¹¹⁸

אט-אט נעלמה מתנת הקופסה מאולמות החתונה. בשנת 1998 עוד תיארה אבוהב במחקרה את מתנת החתונה כתופעה הטרוגנית, ודיווחה על כך שבחברה הישראלית רבים מתלבטים באשר למתנת החתונה הראויה.¹¹⁹ אולם דומה שכיום, יותר מעשור מאז פורסם המחקר, מספר המתלבטים באשר לאופי המתנה ולשווייה הולך ופוחת, ויש מתנה אחת המועדפת על בני-זוג מקבוצות רבות ושונות בישראל – מתנת המעטפה.¹²⁰ יש אף זוגות שעל ההזמנה לחתונתם מופיעים שני סמלים: קופסה ומעטפה, וסמל הקופסה מחוק ב-X כדי להבהיר, למי שהתלבט איזו מתנה להביא, כי מתנת הקופסה אינה רצויה.¹²¹ שירות חדש אף מאפשר לשלם את מתנת החתונה בכרטיס אשראי.¹²² יתר על כן, זוגות נוהגים להפיץ באמצעות הרשת החברתית שלהם את עלות ה"מנה" בחתונתם הקרבה ובאה, בתקווה שמידע זה ישפיע על שיקולי אורחיהם בנוגע לגובה הסכום שיירשם על-גבי ההמחאה.¹²³ אכן, כבר במחקרה של אבוהב, שנערך באמצע שנות התשעים, הביעו כמה ממרואייניה את אכזבתם, במפורש

118 ג'ורדי ליטני "חתונה בימי חולירע" nrg 17.5.2009 www.nrg.co.il/online/55/ART1/890/824.html (נצפה לאחרונה ב־1.5.2010).

119 אבוהב, לעיל ה"ש 8, בעמ' 574-574. מחקרה של אבוהב נערך בשנים 1994-1996. שם, בעמ' 574.

120 "...כשאתם שוקלים מה להביא לזוג הצעיר, אל תתלבטו כלל: הביאו צ'ק וכך במקור! זאת המתנה היחידה שיימצא לה מקום גם בבית הכי קטן. אגב, היא גם לא מחייבת לגשת לחנות ולהחליף אותה, או למחזר אותה..." www.eru.co.il/index.php?page_id=5&item_id=1001 (נצפה לאחרונה ב־27.4.2009).

לפי סקר שערך העיתון **The Marker** ערב חג הפסח תשס"ז, מסתבר שמתנת המעטפה היא גם המתנה המועדפת לחג, ולא רק לחתונה. מהסקר עולה כי המתנה האהובה ביותר היא תווית שי, שוברי-קנייה או כסף מזומן (58%). אחריהם צועדים בשמים (32%), ספרים (31%), שובר לספא (27%) ובגדים (23%). נופר סיני "לא הייתם צריכים" **The Marker** 2.4.2007 www.haaretz.co.il/hasite/pages/ShArtPE.jhtml?itemNo=844996&contrassID=2 שם. 121

122 שרון שפורר "הסכם בין ישראל כרטיס לאשראי לי, המאפשר לתת מתנה באמצעות חיוב כרטיס האשראי" הארץ 19.1.2006. כפי שמתואר באתר **ynet**, בחתונות מסוימות אפשר לשלם בכרטיס אשראי, באמצעות עמדה המוצבת בכניסה לאירוע. "הולכים לחתונה? אפשר לשלם בכרטיס אשראי" **ynet** 16.7.2007 www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3425686,00.html (נצפה לאחרונה ב־27.4.2009). לדברי יוזמיו, השירות ניתן תמורה עמלה של שמונה שקלים, ואמור להגן מפני התופעה המביכה (בעבור בני-הזוג) של שקים חוזרים. ראו גם יהודה שרוני "כספומטים באולמי השמחות" nrg 14.7.2008. בהינתן שאנשים נוטים להוציא יותר כסף כאשר הם משלמים באשראי מאשר כשהתשלום בכסף מזומן, ייתכן שיש כאן ניסיון נוסף להעלות את סכום המתנה המקובל. אבוהב, לעיל ה"ש 8, בעמ' 577. 123

ובגלוי, מסכום המתנות שקיבלו ומסכומי מתנות שקיבלו מקרובים מסוימים¹²⁴ או מאורחים שנתנו מתנת-קופסה.¹²⁵ באתרי אינטרנט רבים ניתן למצוא תגובות פגועות של מי שנישאו וקיבלו מתנות-מעטפה שלא כיסו את עלות ה"מנה".¹²⁶ מתנת-המעטפה היא המתנה המועדפת גם על-ידי הנותנים. לפי סקר משנת 2000, 81% מהאורחים מעדיפים לתת המחאה.¹²⁷ ממצאיו של סקר דומה משנת 2007 היו זהים.¹²⁸ כאמור, הנימוק להעדפת מתנת-המעטפה שעלה שוב ושוב הן בראיונות שקיימתי והן בכתבות בעיתונות ובמקורות האחרים המצוטטים כאן הוא השאיפה לכסות את מרבית ההוצאות על מסיבת החתונה או אפילו את כולן.¹²⁹ אפילו כאשר ההורים משלמים את הוצאות החתונה ומתנות-המעטפה נותרות בידי בני-הזוג – דבר שמקובל אצל זוגות ישראלים רבים¹³⁰ – הצלחת הערב נמדדת, בין היתר, ביחס שבין עלות החתונה לבין סך כל מתנות-המעטפה שהתקבלו.

124 שם, בעמ' 576.

125 שם, בעמ' 584.

126 להלן שתי דוגמות אופייניות מני רבות:

"...כשאני התחתנתי נורא נפגעתי מכמה אורחים שהיתה בידם אפשרות גדולה לתת לנו מתנה הגונה, ונפגענו לא רק מהמתנות העגומות אלא יותר מהיחס המזולז שקיבלנו, כי זו סוג של השפלה. אני לא אומרת חלילה שאורחים אלה הם אנשים אמידים אבל אני בטוחה כל מי שחווה את זה על בשרו יבין למה אני מתכוונת. הזמנו אתכם לחתונה שלנו ואתם אנשים אמידים יחסית אז מה יקרה אם תכסו לפחות את המנות שלכם, במיוחד אם יש לכם כסף אתם לא אנשים קשיי יום, בנו זה מאד פגע ובלענו את הצפרדע כי לא היה לנו אומץ להגיד מילה. וגם היו לנו אורחים בחתונה שלא נתנו גרוש ולא נפגענו מהם כי ידענו שלא היתה להם אפשרות לתת לנו מתנה גם אם היו רוצים. נכון שאתה לא מתחתן בשביל המתנות אבל בסופו של דבר כולם מסתכלים על רווח/הפסד ובחתונה שלי קיבלתי יותר כסף מאנשים ממוצעים מאשר אנשים שיש להם כסף. אז מה שאני אומרת זה שאי אפשר לשפוט בנאדם כל עוד ולא תהיה במצבו."

"ואם האורח לא יכול לשלם יותר, שלא יבוא – זו הזמנה, לא חובה."

תגובות על פרסום הודעת הרוא"ל של ד"ר כ' א' (לעיל ה"ש 3 והטקסט הצמוד לה) באתר "מתחתנים", www.mitchatnim.co.il/Forum/ViewMessage.asp?id=1492780&cluster_id=1492780 (נצפה לאחרונה ב־27.4.2009).

127 אוריה שביט "באמת לא הייתם צריכים!" הארץ – מוסף 14.4.2000.

128 מצוטט אצל רודין ואלמוג, לעיל ה"ש 85.

129 חלוץ, לעיל ה"ש 3, בעמ' 48.

130 רודין ואלמוג, לעיל ה"ש 85; קפלן, לעיל ה"ש 77, בעמ' 40. קפלן הראתה במחקרה כי בחתונות של בני המעמד הבינוני-הגבוה בישראל, כיסוי הוצאות החתונה באמצעות מתנות-המעטפה אינו שיקול חשוב בהכרח. שם.

האתר "כמה כסף"¹³¹ מציע מחשבון לחישוב הסכום שיש לרשום על ההמחאה בהתאם לאירוע (חתונה, ברית, בר/בת-מצווה, חנוכת בית וכדומה) ומידת הקרבה למארחים.¹³² על-פי האתר, יש לכסות לפחות את עלות ה"מנה". כך נכתב בראש דף הבית:

"ה'יצחק לוי' של האירועים, כמה כסף מביאים לחתונה? כיסיתם את המנה?
נתתם מספיק? כמה נהוג לתת בחתונה, בר מצווה, ברית וכו'. תשובות לשאלות
אלו ורבות אחרות רק באתר הזה..."¹³³

אמות-מידה נוספות לחישוב סכום המתנה לפי האתר הן מספר המוזמנים שמתנת-המעטפה ניתנת בשמם, מקצועו של האורח החותם על ההמחאה ("שכיר / עצמאי / הייטק / מובטל / תלמיד בית-ספר / חייל / סטודנט / בקשיים / פנסיונר / ביל גייטס") או הכנסתו, מיקום האירוע ("גן / אולם / בית/חצר / בית מלון / שעתיים ומעלה נסיעה / מסעדה / בקיבוץ / אירוע בטבע / בית כנסת"), חודש האירוע והיום בשבוע שבו הוא נערך.¹³⁴ לפי אמות-מידה אלה, אדם אחד, אח או אחות של החתן או הכלה, שכיר, צריך להביא לחתונה המתקיימת בגן אירועים ביום א' של חודש יולי המחאה על-סך 555 ש"ח. אם זו חתונה שנייה, הסכום צונח ל-329 ש"ח. המחשבון אף מאפשר למעוניינים בכך לחשב את הסכום בכפולות של 18 ש"ח ("ח").¹³⁵

חשוב לציין בהקשר זה כי אמות-המידה לחישוב עלות המתנה חופפות את מדיניות התמחור של ספקי השירותים בתעשיית המתנות. מכיוון שהאתרים שמציעים "מחשבוני" כאלה מסונפים לספקי השירותים הללו וממומנים על-ידיהם, יש להם אינטרס ברור להצמיד את גובה המתנה למחיר השוק של השירותים ושל המוצרים שהם מספקים.¹³⁶ בדרך, מתנת החתונה הולכת ומתרוקנת ממרכיביה הרגשיים והסובייקטיביים, ונהפכת לשורה תחתונה במאזן של חישובים כלכליים מדוקדקים: מידת קרבה, גובה משכורת, יום בשבוע וכולי. המחשבון (והשאיפה המקופלת בתוכו ליצור נוסחת חישוב אחידה למתנת החתונה) הוא

131 www.mitchatnim.co.il/kamakesef (נצפה לאחרונה ב-26.9.2011).

132 על מידת הקרבה למתחתנים כשיקול בקביעת שווי המתנה ראו גם אבוהב, לעיל ה"ש 8, בעמ' 579-578.

133 אתר "כמה כסף", לעיל ה"ש 131 (ההדגשות במקור).

134 שם. כן ראו אבוהב, לעיל ה"ש 8, בעמ' 576-577.

135 הסכומים נבדקו ביום 26.9.2011.

136 האתר "כמה כסף", לדוגמה, שייך לאתר "מתחתנים ברשת", המוציא-לאור של קטלוג "מתחתנים" (מקבוצת "דפי זהב"). הקטלוג, שהופיע לראשונה בשנת 1996, הוא פרסום מסחרי, שכולל כתבות ומודעות ממומנות על-ידי אנשי תעשיית החתונות (מעצבים של שמלות כלה ובגדי חתן, מעצבי תכשיטים, בעלי אולמות וגנים, וכדומה). לפיכך נראה שה"מחשבון" שהאתר מספק לצורך חישוב עלות המתנה אינו כה תמים, משום שלספקים השונים יש אינטרס מובהק לייקר את החתונות, ולדאוג לכך שהמתנות ימשיכו לכסות את העלויות, כדי שתתאפשר המצאת שירותים, גימיקים ו"מסורות" חדשים. השוו להסבר המופיע באתר עצמו לגבי שיטת החישוב של סכום המתנה – www.mitchatnim.co.il/kamakesef/ – algorithm-pop.htm (נצפה לאחרונה ב-26.9.2011).

אולי אחד הביטויים רבי העוצמה לניכור ההולך וגובר המאפיין את מתנת החתונה בקבוצות בחברה שבהן מתנת המעטפה היא המתנה הלגיטימית היחידה.

סקרים שונים שנערכו בשנים האחרונות בנוגע לגובה המתנה המקובל הראו כי בשנת 2005 עמד סכום המתנה הממוצע לזוג על 462 ש"ח,¹³⁷ וכי בשנת 2007 עלה סכום זה ל-480 ש"ח.¹³⁸ הסכום המצופה מבן משפחה עמד על 500 ש"ח; מחבר קרוב – 350 ש"ח; מעמית לעבודה או מחבר של ההורים – 220 ש"ח.¹³⁹ בשנת 2006 עמד סכום המתנות הכולל הממוצע בחתונה על שישים אלף שקל.¹⁴⁰

במעין מעגל שוטה הובילה התייקרות החתונות לכך שמתנת החתונה המקובלת חדלה להיות מתנת-קופסה ונהפכה למתנת-מעטפה,¹⁴¹ והפיכת מתנת המעטפה למתנה המקובלת אפשרה ייקור נוסף של החתונות. התופעה של מימון אירוע החתונה באמצעות ההמחאות המתקבלות מן האורחים ידועה היטב לבעלי-המקצוע ולנותני השירותים בתעשיית השמחות. הללו מנצלים זאת כדי להמציא שירותים "הכרחיים" חדשים ו"מסורות" חדשות,¹⁴² וזאת במטרה ליצור צמיחה בתעשייה, שהינה מוגבלת בהיקפה ועונתית מטבעה.¹⁴³ דבר זה הופך את החתונות ליקרות אף יותר.

זוגות רבים מאמצים את האופנות החדשות שמארגני האירועים ממציאים (כגון "ברז אקטיבי", "טבון אקטיבי", נחיתה במסוק, הגעה בלימוזינה מסוג "האמר"¹⁴⁴ ועוד¹⁴⁵), כדי

-
- 137 נופר סיני "באושר ועושר" הארץ – כלכלה 17.6.2005.
- 138 נופר סיני "עסקה מתחת לחופה: איך להתחתן ולעשות מזה כסף?" *The Marker* 11.5.2007.
- 139 שם.
- 140 שפורר, לעיל ה"ש 122.
- 141 אלמוג, לעיל ה"ש 87, בעמ' 1037.
- 142 שירות נוסף שמוצע בשנים האחרונות הוא חלוקת מזכרות מהחתונה לאורחים (אולי כתחליף לסידורי הפרחים שהאורחים היו נוטלים עימם בתום החתונה שהתקיימה באולם בשנות השבעים): כרטיס ברכה, מחזיק מפתחות, בלון, מגנט, ספר תהילים – כולם עם שמות החתן והכלה, תאריך האירוע והכתובת "תודה שבאתם". לאתר המציע מזכרות כאלה ראו www.lee-kal.co.il/article.php?rid=389 (נצפה לאחרונה ב־27.4.2009).
- 143 רוב הזוגות מעדיפים להתחתן בקיץ. על-פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה לשנת 2003, בחודשים אוגוסט וספטמבר התחתנו 7,319 זוגות, בעוד שבינואר-פברואר נישאו 3,339 זוגות בלבד. ראו אפללו, לעיל ה"ש 88. רוב החתונות מתקיימות בין החודשים יוני ואוקטובר. ראו סקירה ענפית, לעיל ה"ש 86, בעמ' 11. נוסף על מגבלת העונתיות, אולמות רבים חייבים להיות מושבתים בשבתות כדי לקבל תעודת כשרות. שם, בעמ' 11-12.
- 144 קובי בן-שמחון "מפלצת יום הכלולות; הרכב הנחשק של הזוג הנשוי" הארץ – מוסף 7.11.2008.
- 145 שירותים נוספים אשר מעלים את עלות החתונה, אך אינם באים בהכרח לידי ביטוי במסיבת החתונה עצמה, הם בדיקת אישורי הגעה של האורחים באמצעות טלפנים בתשלום והוצאת פוליסת ביטוח למקרה שהחתונה תבוטל. דורון חלוץ "טיל נגד פגז קומפוט; פוליסת ביטוח חדשה נולדה, למקרה של ביטול חתונה" הארץ – מוסף 19.6.2009.

שהאירוע שהם עורכים לא יהיה נחות בהשוואה לאלה של אחרים.¹⁴⁶ מימון המקוריות של החתונה נופל, כצפוי, על כתפי האורחים, וכתוצאה מכך התעריף לאורח מאמיר עם השנים. בסצנה נבואית כמעט על המעבר ממתנת־הקופסה למתנת־המעטפה, תיאר חנוך לויך במחזה "שיץ" כיצד פּפּכץ שיץ, אבי הכלה שְפּפּכְצִי, מסרב – בתמיכת אשתו צֶפֶה – להתחיל בחופה עד אשר הוא סופר את כל ההמחאות שנתנו האורחים ומוודא שכל הוצאותיו כוסו:

"עבור שמחה יש לשלם,
האוכל עולה כסף, נתתי ארבע מנות,
יש פירות, עוגות,
שמתי ויסקי על השולחנות,
התזמורת חצי אוטומאטית,
סך־הכל שבעים אלף לירות. אני רוצה החזר הוצאות."¹⁴⁷

כאשר הוא מגלה שסך כל ההמחאות אינו מכסה את עלות החתונה, ושכמה אורחים חוצפנים הביאו מוגזמים (בסך־הכל ארבעה) וספרים של שייקספיר במתנה ("כאן לא בר־מצווה... כל שקספיר תמורת הרצל!¹⁴⁸), הוא מנסה למכור את הספרים למרבה במחיר, תוך איום שהחופה לא תחל עד אשר יכוסו הוצאות החתונה:

"אורחים יקרים, מאמץ קטן!
אם אתם באמת רוצים עוף
ולא שתי מנות של דג מלוח;
אם אתם רוצים לשמוע מוסיקה
ולא את רחש מזגני האוויר;
אם אתם רוצים לאכול כמו חזירים,
לשתות כמו גמלים ולרקוד כמו פרפרים;
אז עוד מאמץ קטן, אורחים יקרים!
...
פתחו ארנק, הוציאו צ'ק,

146 סקירה ענפית, לעיל ה"ש 86, בעמ' 12-18. מסיבות דומות תעשיית השמחות גם מתאפיינת בהעדר מוחלט של נאמנות צרכנים. בגלל שאיפת המתחתנים לייחודיות ולמקוריות, הם לעולם לא יתחתנו במקום שבו מכרים או בני משפחה שלהם התחתנו, יהא טוב ככל שיהא. שם, בעמ' 14. על השאיפה למקוריות ועל ראוותנותן של החתונות הישראליות ראו אלמוג, לעיל ה"ש 87, בעמ' 1037. אלמוג מזהה את שנת 1994 – השנה שבה הופיע מגזין החתונות הראשון בישראל – כשנת הולדתה של תעשיית החתונות הישראלית. שם. ארנה קזין כותבת כי "תרבות הצריכה מאפשרת כביכול אינדיבידואליזם, אבל זהו אינדיבידואליזם מאוחד וממותג. מאפיינים ייחודיים של צרכן, הם חיסרון בתרבות החדשה ואינם מעלה." כתוצאה מכך, כפי שקזין טוענת, למרות השאיפה לאינדיבידואליזם, התרבות הצרכנית יוצרת דווקא האחדה של התרבות, ומצמצמת את עושר החוויה האנושית. קזין במרחק הליכה, לעיל ה"ש 7, בעמ' 32.

147 חנוך לויך "שיץ" חפץ ואחרים 291, 324 (1988). "שיץ" הוצג לראשונה בינואר 1975 בתיאטרון העירוני של חיפה.

148 שם, בעמ' 326.

והסכום שיהיה בן שלוש ספרות,
יש לי חתן שצמוד לדולר
ובת הצמודה לנקניקיות.¹⁴⁹

כתוצאה ממגמות אלה, השתתפותם של האורחים במסיבת החתונה נהפכת יותר ויותר לנטל על תקציביהם, במיוחד בעונת החתונות (באביב ובקיץ), כאשר יש מי שמוזמנים ליותר מחתונה אחת בחודש. הדבר מוביל לכך שבמקרים רבים מעטפת הזמנה שהמוזמנים מקבלים גורמת מצוקה יותר מאשר שמחה, משום שהיא מזמינה מעטפה אחרת, יקרה יותר.¹⁵⁰ אורחים מדווחים על כך שבשל ריבוי החתונות בקיץ הם נאלצים להפחית את סכומי המתנות.¹⁵¹ יש אף מי שכינה את ההזמנות לחתונה שהגיעו בדואר "פּוֹרְטִים".¹⁵² יש לא מעט מחאות נגד התרבות של מתנות החתונה. כך, למשל, בשנת 2005 פרסם מעריב כתבה על עלויות החתונה המאמירות. הכתבת חתמה בפנייה הבאה לקוראים:

"אם כשמוזמנים אתכם ליום הולדת ברור לכם שלא מצפים מכם ליותר מדיסק, ספר או חולצה נחמדה עם פתק החלפה, אולי כדאי להעביר את הגישה גם למגרש החתונות ולהחליף את ההתחשבות במתנה יפה בסכום סביר. אז נכון שנושאי הדגל ייחשבו בתחילה לקמצנים, אבל אם יצליחו לסחוף אחריהם מספיק אנשים, אולי נראה פחות 'חגיגות היובל' ויותר חתונות של פעם."¹⁵³

- 149 שם, בעמ' 325. פפכץ משיג את מבוקשו, והאורחים מוסיפים כסף ומעמידים את סך המתנות הכולל על שבעים אלף לירות, כעלות החתונה. אלא שאז הוא חוזר בו ותובע גם רווחים: "עוד מאה כדי שלא ייצא שהשקעתי בעסק ויצאתי עם הקרן בלבד. עוד מאה אחת ודי, אה? עוד מאה, עוד מאה, עוד מאה...! [שטר נזרק אליו. הוא מרימו]. ככה מה? זורקים. אני הייתי מרוקן לכם את הכיסים ומפשיט אתכם עירומים. הייתי לוקח לכם את הכסף מהארנק עם הארנק עצמו. הייתי מחפש לכם בין השיניים, בגרון, במעיים, הייתי פותח אתכם, רבתי, הייתי פותח אתכם כמו קופסאות סרדינים וטוחן ובודק כל גרם וגרם ולוקח, ולוקח, ולוקח... [לצשה] מאה לירות לזכות. אחרי החתונה נלך לאיזו מסעדה קטנה ונאכל משהו." שם, בעמ' 327.
- 150 "...מצויצות ומקוריות, שוטפות בהמוניהן ההזמנות לחתונה את תאי הדואר שלנו עם בוא הקיץ. אנחנו ננחמים בייאוש, שולים אותן מתיבת הדואר ומצמידים אותן למקרר לצד חשבונות הארנונה, הטלפון והחשמל. ההבדל היחיד בין החשבונות השונים להזמנות לחתונה, היא העובדה שאת החשבונות השונים אפשר לשלם בתשלומים, או לפחות לדחות קצת את מועד התשלום, ואת המתנות לחתונה – לא." סיני, לעיל ה"ש 137.
- 151 אבוהב, לעיל ה"ש 8, בעמ' 577.
- 152 שם, בעמ' 580. רודין ואלמוג כותבים במאמרם כי "הזמנה לחתונה הפכה למעין הודעת תשלום קנס, שכדי להימנע ממנו מדירים רבים את רגליהם מחתונות ומשאר אירועים בתואנות שונות." המחברים ממליצים ש"עד שלא ישתנה המצב שבו הזמנה לחתונה היא למעשה דרישת השתתפות בהוצאות בגין שמלת הכלה, החליפה, הטבעות, האיפור, התסרוקת, הלהקה, הקיטרינג, הזיקוקים והשדרוג של הסכו"ם והמפות, כדאי להמשיך להזמין מהבנק פנקסי צ'קים". רודין ואלמוג, לעיל ה"ש 85.
- 153 נורית קרוש "בעושר ובאוסר" nrg – כלכלה 29.4.2005/ www.nrg.co.il/online/16/ART/927/868.html. בתגובות על המאמרים שמתפרסמים באינטרנט מובעת מחאה קולנית למדי על תרבות זו. ראו, למשל, תגובה מס' 15 על כתבתה של טובה דדון

יועץ ומאמן לכלכלת המשפחה כתב באתר nrg:

"מומלץ להימנע מחישוב עלות החתונה של בני הזוג ועל בסיס זה לתת מתנה. לאורחים יש נטייה לחשב את עלות המנה, צלם, שמלת הכלה ועוד, ועל בסיס זה להעניק את המתנה. חשיבה זו אינה נכונה מכיוון שהאחריות לחתונה, כמו גם ההחלטות שנלקחו הם רק של החתן והכלה. התוספות, החישובים והעלויות הם לא עניינם של האורחים ואין זה מתפקדם לשלם עבור זיקוקים או מנות גורמה כי ככה רוצה הזוג שמתחתן.¹⁵⁴"

למרות זאת, דומה שרוב האנשים אינם מוכנים לקרוא תיגר על התופעה, חורקים שיניים, מכניסים את ההמחאה החתומה למעטפה, וממשיכים לראות בפעולה שהם עושים נתינת מתנה.¹⁵⁵

"הצ'קים של החתונה נשדרו; החשודים: האורחים" ynet 22.7.2007 www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3116451,00.html (נצפה לאחרונה ב־26.4.2010): "מה שנהיה מהחתונות בארץ זה בזיון!!! צריך לקחת הלוואות, למכור את הרכב ולחשב חישובים לתוך העשור הקרוב... ושלא לדבר על האורחים שמצפים מהם לכל חתונה להביא מאות שקלים. די, הגיע הזמן שנחזור לאיפוס־מתנות וכל אחד מביא מה שהוא יכול בלי לחשב כמה עליו להביא בשביל 'לכסות' את מה שהזוג הוציא 'לפי ראש'. לא להתעצבן – תחשבו רגע ותראו שזה פשוט מאוד!!!" עשרות תגובות ברוח זו מופיעות כמעט בכל כתבות האינטרנט העוסקות בחתונות בישראל.

154 נופים, לעיל ה"ש 116.

155 במגזר הרתי יש רבנים שנתנו את הדעת לתופעת מתנות־המעטפה ולנטל הכלכלי שהן מטילות על המוזמנים. אומנם, במשפט העברי יש תימוכין למנהג מימון החתונה על־ידי האורחים (בבלי, בבא בתרא קמד, ע"ב; בבלי, בבא בתרא קמה, ע"א; טור בית יוסף אבן העזר, סימן ס), וגם בימינו יש מי שתומך בכך. הרב אליעזר מלמד, לדוגמה, כותב כי "במשפחות רבות, בעיקר מקרב יוצאי עדות המזרח וצפון אפריקה, מקובל שהמוזמנים לחתונה משלמים את עלות המנה שלהם בתוספת מסוימת, וזו היא מתנתם", ולפיכך מסקנתו היא שאין להתקין תקנה המגבילה את מחירי החתונות. הרב אליעזר מלמד "חתונה צנועה – לא בכל מחיר" שבוע 11.1.2007 www.inn.co.il/Besheva/Article.aspx/6343 (נצפה לאחרונה ב־25.4.2010). אולם לעומתו, הרב אלישיב הגביל את מספר האורחים בחתונות במגזר החרדי, כדי להוזיל את מחיר החתונה. סיני, לעיל ה"ש 137. ראו גם קובי נחשוני "הרב אלישיב: לא למכור כליה כדי לממן חתונה" ynet 31.12.2009 www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3828029,00.html. זו גם עמדתם של חסידי חב"ד, כפי שהיא באה לידי ביטוי באתר "חב"ד אונליין" – www.col.org.il/show_news.rtx?artID=39352 (נצפה לאחרונה ב־25.4.2010). לאחרונה נשמעו קריאות בזרם החרדי לא לערוך טקסי אירוסים או להסתפק בטקסים צנועים. קובי נחשוני "הרב שטיינמן: בלי מסיבות אירוסין" ynet 28.4.2010 www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3881941,00.html. רבה של קהילת שהם, קהילה לא־חרדית, פרסם תקנות צניעות לחתונות, לבר־מצווה ולקידושים בכתי־הכנסת, וקבע, בין היתר, שמחיר ה"מנה" לא יעלה על 125 ש"ח וכי עלותה של מתנת חתונה לא תעלה על 250 ש"ח לזוג בוגרים, ללא קשר לעלות האירוע. הרב דוד סתיו "תקנות הצניעות של שהם" ynet 1.12.2008 www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3631549,00.html. במגזר החרדי מקובלות גם מתנות־קופסה, בעיקר כלי כסף, ויש אורחים המגיעים לאחר הארוחה

3. מתנת החתונה האמריקנית – עליונותה (לפי שעה) של "מתנת הקופסה"

בשנת 2006 הייתה עלותה של חתונה ממוצעת בארצות-הברית 27,852 דולר – עלייה של 100% לעומת עלותה של חתונה ממוצעת בשנת 1990.¹⁵⁶ מספר האורחים הממוצע בחתונה אמריקנית עמד באותה שנה על 165.¹⁵⁷ כמו אחותה הישראלית-היהודית, גם החתונה האמריקנית הולכת ונעשית ראוותנית,¹⁵⁸ ומושם דגש מיוחד במקוריות.¹⁵⁹ לדבריה של מתכנתת חתונות, ארגון חתונה "רגילה" בימים אלה כרוך בעבודה עם לא פחות מארבעים ושלושה ספקים שונים (קייטרינג, אולם, די-ג'יי ועוד), ואורך כשנים-עשר חודשים.¹⁶⁰ למעשה, כפי שציינתי לעיל, רבות מהאופנות ומה"מסורות" הנהוגות לאחרונה בחתונות בארץ יובאו מארצות-הברית.¹⁶¹ כך, נוסף על "חתונות-היעד", פרקי השעשועים של חברת דיסני מציעים כיום חתונות בסגנון סרטים מצוירים, שעלותן עשרות ולעיתים אף מאות אלפי דולרים.¹⁶² בשנים האחרונות תעשיית החתונות האמריקנית חווה צמיחה מכיוון חדש: גם הומואים ולסביות, היכולים להינשא בחלק ממדינות ארצות-הברית, אינם מוותרים על חתונה גדולה ומושקעת.¹⁶³

אולם התרבות האמריקנית של מתנות החתונה שונה מזו הישראלית. ראשית, מתנת החתונה מיועדת לכלה, ואמורה לסייע לה בבניית משק-הבית ובניהולו. בהתאם לכך, המתנה המקובלת היא מתנת-הקופסה.¹⁶⁴ בתחילת המאה העשרים נפוץ בחתונות האמריקניות המנהג להציג את המתנות על שולחן מרכזי, בצד שמות המעניקים, והאורחים סבבו סביב השולחן ובחנו את מתנות עמיתיהם, דבר שיצר תחרות גלויה בין האורחים.¹⁶⁵

כדי לברך את החוגגים (ונקראים "המשמחים") ומסתפקים במתנה צנועה. טלי חרותי-סובר "משקיעים באמונה" הארץ – כלכלה 12.1.2007; תמר רותם "עונת החתונות של המגזר החרדי" הארץ – השבוע 14.1.2011, 12.

- 156 "יום האהבה: כמה עולה חתונה בארה"ב?" ידיעות אחרונות – כלכלה 14.2.2006, 7.
 157 שם.
 158 Horyn, לעיל ה"ש 111.
 159 שם.
 160 MEAD, לעיל ה"ש 5, בעמ' 50.
 161 ראו לעיל ה"ש 98 והטקסט הצמוד לה.
 162 Laura M. Holson, *For \$38,000, Get the Cake, and Mickey, Too*, N.Y. TIMES, May 24, 2003; "חתונה מהאגדות: דיסני משיקה שמלות כלה בהשראת דמויות" גלובס 18.4.2007.
 163 Ginia Bellafante, *Even in Gay Circles, The Women Want the Ring*, N.Y. TIMES, May 8, 2005.
 164 HYDE, לעיל ה"ש 15, בעמ' 102. הכלה, על-פי אמילי פוסט, היא גם האחראית למשלוח כרטיסי תודה לאורחים: EMILY POST, *ETIQUETTE IN SOCIETY, IN BUSINESS, IN POLITICS AND AT HOME* (1922). על מרכזיותה של פוסט בתרבות האמריקנית, עד מינו-אנו, ראו: Elizabeth Kolbert, *Place Settings: Emily Post, at Home*, THE NEW YORKER, October 20, 2008, at 88; LAURA CLARIDGE, *EMILY POST: DAUGHTER OF THE GILDED AGE, MISTRESS OF AMERICAN MANNERS* (2008).
 165 VICKI HOWARD, *BRIDES, INC.: AMERICAN WEDDINGS AND THE BUSINESS OF TRADITION* 20 (2006). מנהג זה דומה לנוהג בחתונות של יהודים יוצאי גאורגיה או טריפולי להכריז בקול

מתנות החתונה היו ונותרו בתחום סמכותה של הכלה האמריקנית: מרשמי החתונות ברשתות השייוק נקראים bridal registry (למעט במקומות שבהם החליפו את הביטוי בביטוי ניטרלי מגדרית ולכן תקין פוליטית – wedding registry). גם כתיבה העת והספרים המוקדשים לחתונות מכוונים בעיקר לנשים.¹⁶⁶

אבל גם בארצות-הברית מתנת-המעטפה מתחילה ליהפך לגיטימית, ואפילו לרצויה.¹⁶⁷ עד לאחרונה היו מתנות-מעטפה מקובלות רק בקרב אמריקנים ממוצא איטלקי או סיני.¹⁶⁸ אולם כיום יותר ויותר זוגות מבקשים כסף מזומן לכיסוי עלותו של ירח-הדבש או לכיסוי תשלומי המשכנתה על דירתם.¹⁶⁹ לצורך זה הוקמו "מרשמי משכנתה" או "מרשמי ירח-דבש" אינטרנטיים. במרשמי ירח-הדבש, למשל, האורחים יכולים לשלם (באמצעות כרטיס אשראי) את הסכום המתאים להם, ואף לציין בעבור מה הכסף ניתן – כרטיס טיסה, השכרת רכב, לינה וכולי – כדי להפוך את המתנה למעט אישית יותר.¹⁷⁰

אומנם, התיוג השלילי של מתנות-מעטפה בתרבות האמריקנית הולך ונעלם – למגינת-ליבם של מומחי נימוסים אמריקניים – ממש כשם שנעלם התיוג השלילי של מרשמי המתנות לפני כמה עשורים,¹⁷¹ אולם עדיין מתנהל ויכוח בשאלה אם בקשת מתנות-מעטפה בכלל, ומרשמי ירח-דבש או משכנתה בפרט, אינם בגדר גסות-רוח.¹⁷² כך, למשל, בתשובה לשאלתה של כלה אם היא יכולה לבקש מאורחיה מתנות-מעטפה, משום שהיא חיה עם בן-זוגה והם אינם זקוקים למתנות-קופסה, נכתב באתר WedNet.com כי בקשת מתנות-מעטפה היא מעשה וולגרי, ולסיום נכתב:

-
- רם על גובה המתנה עם כניסת האורח לאירוע. ראו אבוהב, לעיל ה"ש 8, בעמ' 582-583.
- 166 ראו, למשל, www.marthastewartweddings.com. על החלפת מתנות חתונה כעניין נשי ראו Hyde, לעיל ה"ש 15, בעמ' 103. לא רק המתנות מצויות בתחום אחריותה של הכלה. בארצות-הברית, כמו בארץ, גם ארגון מסיבת החתונה נעשה על-ידי הכלה. ראו Mead, לעיל ה"ש 5, בעמ' 41. ניתן לטעון כי בעולם שבו יותר ויותר נשים עובדות לפרנסתן ומסוגלות להיות עצמאיות מבחינה כלכלית, הטלת ארגון החתונה על כתפיהן בלבד עלולה לחבל בעצמאות זו. זאת, משום שלנוכח המורכבות הרבה של החתונות כיום, ארגון החתונה דורש התמסרות והקדשת זמן של משרה מלאה כמעט.
- 167 ראו, למשל: Jane Hodges, *Getting Guests to Pay for a Honeymoon – Services Let Us Register for Trips, Bullfight Tickets*, WALL ST. J., May 8, 2008.
- 168 Mead, לעיל ה"ש 5, בעמ' 110.
- 169 Kimberly Stevens, *'I Do... Take Mastercard'; Wedding Gifts Go Online*, WALL ST. J., June 23, 2000.
- 170 Hodges, לעיל ה"ש 167.
- 171 M.P. Dunleavy, *At Weddings, Efficiency Vs. Etiquette*, N.Y. TIMES, August 11, 2007; M. P. Dunleavy, *The High Cost of Throwing Nuptial Rice*, N.Y. TIMES, June 17, 2006 (להלן: *The High Cost*). ראו גם: WASH. POST, December 31, 2008 (no author specified).
- 172 Hodges, לעיל ה"ש 167; Stevens, לעיל ה"ש 169; Larissa Doucette, *Wedding Gifts and Money*, www.wednet.com/wedding-gifts/wedding-articles/How-To-Ask-For-Money.aspx (last visited April 4, 2011).

“Just remember that your guests are trying to be helpful and give you gifts they think will be useful to you. Be graceful and thank your guests, even if they give you something you don't want, for they are trying to be generous and celebrate your day.”¹⁷³

יתר על כן, חרף שינוי המגמה בארצות-הברית, מתנת-המעטפה שם אינה דומה לגמרי למתנת-המעטפה הישראלית, משום שבניגוד לאחותה הישראלית, המתנה האמריקנית אינה מיועדת להוות תמורה לאירוח במסיבת החתונה ולכסות את עלות המסיבה. מומחי נימוסים אמריקנים טוענים בתוקף כי האורחים אינם מחויבים לקשור בין שווי מתנתם לבין עלות אירוחם.¹⁷⁴

אולם יש נקודת דמיון חשובה אחת בין מתנת החתונה הישראלית לבין זו האמריקנית, והיא קשורה לתפקידה של תעשיית החתונות ולאינטרס המובנה והסמוי שלה בשינוי האופן שבו אנו נותנים מתנות חתונה, כך שהיא תגרוף את הרווחים. ראשית, שוויה של מתנת החתונה האמריקנית גדל עם השנים, ככל שהחתונות נעשו מפוארות וראוותניות יותר.¹⁷⁵ בהינתן שמתנות-הקופסה הן עדיין המתנות הדומיננטיות, המרוויחים העיקריים מכך הם מוכרי מתנות החתונה.

שנית, מרואיין אמריקני סיפר לי על תסכולו לנוכח מרשמי הנישואים – הן למתנות-הקופסה והן למתנות-המעטפה – משום שאתרי האינטרנט והסוחרים גובים עמלות שמנות בעבור שירותים אלה. התוצאה היא שבסכום המתנה שהוא מעוניין לתת לזוג הנישא עליו לשקלל גם את העמלה לאתר, את הוצאות משלוח המתנה והמע"מ.¹⁷⁶ המעבר למתנות-מעטפה באמצעות מרשמי ירח-הדבש והמשכנתה אינו פותר את הבעיה, משום שגם שם אתרי האינטרנט גובים עמלות משמעותיות, שעשויות להגיע עד ל-15% מסכום המתנה.¹⁷⁷ כתוצאה מכך, ממש כמו בארץ, גם בארצות-הברית גורמי תעשיית החתונות מקבלים נתח הולך וגדל מהכספים המוצאים על מתנות החתונה.

נוסף על כך, יש היבט מסוים של השתתפות של חלק מהאורחים במימון מסיבת החתונה האמריקנית שאינו קיים (עדיין) בחתונות בישראל – השושבינים. בחתונות אמריקניות רבות מקובל שהשושבינות לובשות שמלות אחידות ועונדות תכשיטים אחידים, לפי בחירת הכלה, במימון שלהן. רכישת השמלה ומימון התספורת והאיפור מיתוספים על מתנת החתונה שעל השושבינה לתת (ולעיתים, כאשר החתונה מרוחקת, נוספות על כך הוצאות הטיסה והלינה).¹⁷⁸ גם השושבינים נושאים בנטל כלכלי נוסף על מתנת החתונה, אם כי מעט נמוך יותר מזה של השושבינות, משום שהשכרת טוקסידו (כ־200–500 דולר) זולה יותר בדרך-כלל

173 ש.ם.

174 *The High Cost*, לעיל ה"ש 171.

175 Kimberly Palmer, *For Richer or Poorer?* U.S. NEWS & WORLD REPORT, September 15, 2008.

176 בארצות-הברית המע"מ אינו כלול במחיר המוצג לצרכן.

177 Hodges, לעיל ה"ש 167.

178 Shelly Banjo, *Wedding Season's Price*, WALL ST. J., March 30, 2008.

מעלותם של השמלה, התכשיטים, עיצוב השיער והאיפור של השושבינה (כ־800 דולר).¹⁷⁹ אולם צורה זו של השתתפות במימון החתונה מוגבלת לאורחים מסוימים בלבד. לסיכום פרק זה, מסחורה של מסיבת החתונה בארץ עורר את המעבר ממתנת־הקופסה למתנת הכסף, ויצר את המוסכמה שעל האורחים לכסות (לפחות) את עלות אירוחם. גם בארצות־הברית, שבה מתנת־הקופסה נהוגה עדיין בדרך־כלל, כבר נשמעים קולות בעד מתנת־המעטפה, תוך עידוד דומה מצד אנשי תעשיית החתונות. ייתכן מאוד שזוגות אמריקנים יצטוו בעקבות עמיתיהם הישראלים ויהפכו בהדרגה את מתנת־המעטפה למתנה הלגיטימית היחידה.

ג. מבט חוזי על מתנת החתונה

המגמות שתוארו בחלקים הקודמים מרחיקות את מתנת החתונה מן התפיסה הפופולרית של המתנה כדבר שנתון לשיקול־דעתו הבלעדי של הנותן – הן לעניין עצם ההחלטה אם להעניקה ומתי, והן לעניין תוכנה של המתנה. אומנם, גם בהקשרים אחרים התפיסה הפופולרית של נתינת המתנה כאקט וולונטרי מוחלט רחוקה מהמציאות. כפי שהספרות האנתרופולוגית והפילוסופית העצומה בנושא הראתה, ברוב המקרים המתנה היא תוצר של חיוב, וגם יצירת בעצמה חיוב. זהו "מעגל המתנה" שהוזכר לעיל.¹⁸⁰ אבל נדמה לי שמתנת החתונה הישראלית מוסיפה נדבך נוסף של מורכבות לתפיסת המתנה – הן זו החברתית־תרבותית והן זו המשפטית. אם אנו מקבלים את ההנחה הסוציולוגית הרווחת ש"הדרך שבה קבוצות מייצרות סחורות ומארגנות את הפעילות הכלכלית שלהן משפיעה באופן משמעותי על העולם הנפשי של הפרטים בהן",¹⁸¹ אזי עלייתה של מתנת־המעטפה מעידה על תמורה משמעותית ביחסים שבין אורחים ומארחים, לפחות בקבוצות בחברה שבהן היא נהוגה. זאת, משום שהיא הולכת ומתרחקת מהמתנה ומתקרבת לחוזה התמורה, וחושפת אגב כך, באופן חסר תקדים, את הפער שבין הכותרת ("מתנה") לכין התוכן ("תמורה").

כתוצאה ממגמה זו אני סבור כי מבחינה משפטית, ההשתתפות במסיבת חתונה ישראלית נהפכה בשנים האחרונות ליצירה ישראלית ייחודית: היא מתקרבת באופייה לעסקה חוזית בתמורה, אשר מושווית (לעיתים באופן קלוש למדי) כמתנה במובנה החברתי. למעשה, מתנת־המעטפה בחתונות ישראליות רבות מזכירה במשהו רכישת כרטיס לקונצרט, למופע רוק, להצגה או למשחק כדורגל. זהו כרטיס כניסה שמכסה את הוצאות האירוח, ואולי גם מותיר את המארחים ברווח מסוים.

דבר נוסף שמייחד את העסקה החוזית הזו הוא שמדובר בהשקעה כספית לטווח ארוך, המזכירה בצורתה הלוואה או פירעונה.¹⁸² זאת, משום שהאורחים של היום יהיו המארחים

179 שם.

180 ראו לעיל ה"ש 21 והטקסט הצמוד לה.

181 אילוז תרבות הקפיטליזם, לעיל ה"ש 7, בעמ' 7-8.

182 יצחק עילם "חתונה יהודית גרווינית כביטוי להתקשרות חברתית רחבת ממדים" אנתרופולוגיה מקומית, לעיל ה"ש 8, 609.

של מחר או היו המארחים של אתמול. כך, מתנת־המעטפה שהם מביאים לחתונה יוצרת חוב או פורעת חוב.¹⁸³

1. מדוע המבט החוזי על מתנת החתונה רלוונטי?

המבט החוזי על מתנת החתונה עשוי להישמע ציני או מאולץ, אולם אני סבור שהוא אינו כזה. בעקבות בורדייה, אני מבקש להציע שהמבט החוזי על מתנת החתונה כבר קיים, אם כי לא תמיד בצורה מודעת וגלויה.¹⁸⁴ כל אימת שאורח מוזמן לחתונה בקבוצה חברתית שבה מתנת־המעטפה מקובלת כמתנה היחידה, המבט החוזי מוכרח בתוך התחתית הכפולה של המתנה. לכן, אף שאורחים ומארחים אינם מנסחים לעצמם במפורש תמיד את משמעותה של מתנת החתונה במונחים חזויים, החשיבה הרווחת היא כזו. החשיבה התרבותית על מתנות החתונה היא למעשה חשיבה משפטית, אשר מצייתת להיגיון של חיוב ותמורה. בהשאלה ממאוטר, אני סבור כי מתנת־המעטפה היא חלק מן המשפט הסמוי מן העין.¹⁸⁵

מודעות להיבטים החזויים של מתנת החתונה יכולה, לפיכך, לזרות אור על השינויים שעוברים עליה בתרבות הישראלית, וכן על השינויים שעוברים על החברה הישראלית עצמה. לפי הגישה המכוננת במשפט, אשר "תופסת את המשפט כמכונן את התרבות ובעקבות זאת כיוצר משמעות בתודעותיהם של בני־האדם וכמכונן את היחסים החברתיים שבני־האדם מצויים בהם",¹⁸⁶ יש משמעות לאבחון התוכן שמיוחס למתנת החתונה.

מילר מציין שיש שני הבדלים עיקריים בין חוזה התמורה לבין המתנה: ראשית, תנאי העסקה בחוזי הלוואה או מִכָּר מסוכמים בין הצדדים לפני העסקה; ושנית, התקשורת בין נותן המתנה לבין מקבלה שונה מהתקשורת בעסקת תמורה – בדרך־כלל לא מתנהל משא־ומתן קודם להענקת המתנה, וההענקה היא אקט חד־צדדי.¹⁸⁷ לפי אמות־מידה אלה, מתנת החתונה הישראלית היא אכן חוזה תמורה, ולא מתנה: כפי שתואר לעיל, תנאי העסקה מסוכמים לפני ביצועה – כסף מוזמן שסוכמו מכסה את עלות האירוח לפחות; ומתקיימת תקשורת המבהירה, באופן בוטה יותר או פחות, שאין להביא מתנת חפץ. סממנים כגון הודעה מפורשת על־גבי ההזמנה לחתונה שאין להביא מתנות־קופסה, הפצת מידע בדבר עלות ה"מנה", הדלפק שעליו מונחות מעטפות בכניסה לאירוע וכדומה נעשים נפוצים יותר ויותר, וכך מרחיקים את המשמעות התרבותית של מתנת החתונה מהמתנה ומקרבים אותה אל חוזה התמורה.

2. שאלת הכוונה ליצור יחסים משפטיים

האם המארחים והאורחים הפועלים בתוך תרבות זו של מתנות־המעטפה מתכוונים להעניק משמעות משפטית ליחסיהם? האם הם מעוניינים להחיל על מערכת ההסכמות שביניהם את דיני החוזים של המדינה, באופן שיאפשר – מקום שלהבנתם הופרו התחייבויות – להגיש

183 ראו להלן ה"ש 223 והטקסט הצמוד לה.

184 ראו לעיל ה"ש 29 והטקסט הצמוד לה, וכן MILLER, לעיל ה"ש 24, בעמ' 23.

185 מאוטר משפט ותרבות, לעיל ה"ש 17, בעמ' 202–206.

186 שם, בעמ' 50.

187 MILLER, לעיל ה"ש 24, בעמ' 23.

תביעה משפטית נגד המפר/ים? שאלה זו היא למעשה השאלה המקדמית הנשאלת בעסקת חוזיות: האם הצדדים התכוונו להחיל על מערכת היחסים ביניהם את דיני החוזים או שמא המערכת הנורמטיבית החלה על ההתחייבויות ביניהם היא שונה (אך מחייבת לא פחות)? אדגיש כבר בראשית הדיון כי שאלת הכוונה ליצור יחסים משפטיים, המכונה בספרות המשפטית גם "שפיטות", רלוונטית במשפט הישראלי ללא קשר לשאלת סיווגה של מתנת המעטפה כעסקת תמורה או כעסקת מתנה. במשפט הישראלי עסקה שמשולמת בה תמורה יכולה להיות בלתי-שפיטה (במובן זה שמה שהופך אותה למחייבת הוא לא בהכרח דיני החוזים המדינתיים, אלא מחויבות חברתית או משפחתית, למשל) ממש כשם שעסקת מתנה עשויה להידון בבית-משפט בנסיבות מסוימות, אף שלא ניתנה בה כל תמורה בעבור המשאב שהתקבל.¹⁸⁸

אין בכוונתי להקיף כאן את מלוא מורכבותה של סוגיית השפיטות,¹⁸⁹ אלא להתמקד אך בכמה מההיבטים הנוגעים במתנת-המעטפה. לכאורה, דומה שההתארחות במסיבת חתונה נופלת לקטגוריית המקרים שבהם חזקה על הצדדים שלא היה בכוונתם להחיל עליה את דיני החוזים של המדינה. במילים אחרות, מתנת-המעטפה אמורה להיות בלתי-שפיטה, בלא קשר למסקנה בדבר סיווגה של העסקה כמתנה או כחווה בתמורה. זאת, משום שמדובר בהסדר משפחתי או חברתי.¹⁹⁰

למרות כלל אי-השפיטות במקרה של יחסים משפחתיים או חברתיים, בית-המשפט בוחן את ההסכמות בין הצדדים, ועשוי להגיע למסקנה שהצדדים התכוונו להחיל על עצמם את דיני החוזים למרות הקרבה. אחת מאמות-המידה שבית-המשפט בוחן היא לשון ההסכמה בין הצדדים ואופייה. ככל שצורת ההסכמה – הן הפיזית (למשל, קיומו של כתב) והן הלשונית (למשל, שימוש במינוחים עסקיים) – קרובה יותר לחווה בין זרים, ייטה בית-המשפט לפרש את ההסכמה כחווה שחלים עליו דיני החוזים.¹⁹¹

כהן ופרידמן אינם מוציאים מכלל אפשרות שכאשר מפגש חברתי שבו כל חבר מתחייב לכסות את חלקו באירוע מנוהל על-דרך של עריכת חווה רשמי בין הצדדים, יהיה צריך להכיר בתוקפו. הם מוסיפים וקובעים כי "בעוד הסכם הידירות עצמו הוא מחוץ לדיני

188 על שפיטותה של המתנה במשפט האמריקני ראו, למשל, Eisenberg, לעיל ה"ש 16, בעמ' Roy Kreitner, Calculating Promises: The Emergence of Modern American Contract 56–67 (2007). לביקורת על הגישה האמריקנית ראו, למשל: Hila Keren, *Considering Affective Consideration: Toward a Conscious Enforcement of (Some) Gratuitous Promises*, 40 Golden Gate U. L. Rev. 165 (2010). קרן מערערת על כלל אי-השפיטות של מתנות במשפט האמריקני, ומציעה לראות בהבטחה לתת מתנה הבטחה שניתן לאכוף אותה בנסיבות מסוימות אף שלא ניתנה תמורה כנגדה.

189 לניתוח ופרשנות מקיפים ראו, למשל, נילי כהן ודניאל ופרידמן חוזים כרך א 320–385 (1991).

190 כהן, לעיל ה"ש 4. ראו גם: Richard Hyland, Gifts: A Study in Comparative Law 8 (2009).

191 ראו, למשל, ע"א 380/88 טוקאן נ' אלנשיבי, פ"ד מה(5) 410 (1991); כהן ופרידמן, לעיל ה"ש 189, בעמ' 367.

החוזים, הרי הצד הכלכלי (לגבי הוצאות האירוח) עשוי להיכלל במסגרתם.¹⁹² תביעות של אורחים ממורמרים או של מארחים מאוכזבים נשמעות אולי כמדע בדיוני, והן בוודאי אינן רצויות. אולם לנוכח הגישה למתנת-המעטפה בשנים האחרונות כאל חובת כיסוי של עלות האירוח, נדמה לי שזהו הכיוון שבו החברה צועדת.

לצורך הדיון להלן, ולצורך הבהרת הטעון התרבותי שבכסיס מאמר זה, אניח כי מתנת החתונה עוברת את מבחן השפיטות, ואבחן אותה לאור שני הסדרים חוזיים שעשויים לחול עליה במקרה כזה: חוק המתנה, תשכ"ח-1968, (בהנחה שאנו רואים אותה כמתנה, ולא ככיסוי הוצאות) וחוקה עסקה. כפי שטענתי לעיל, יש ערך רב בתרגיל מחשבתי זה, שכן הוא חושף את המשמעות התרבותית הסמויה של מתנת החתונה ואת תהליך התרחקותה מהמובן המקובל של מתנה, ובתוך כך מדגים כיצד המשפט הסמוי מן העין מעצב מחדש את מערכת היחסים שבין המארחים ואורחיהם.

3. מתנת החתונה לאור חוק המתנה

לפי חוק המתנה, המתנה היא חוזה לכל דבר ועניין, אף שהדבר לא נאמר במפורש בחוק.¹⁹³ זהו חוזה מיוחד משום שרק אחד הצדדים לו מעביר משאבים לצד האחר.¹⁹⁴ חוזה המתנה הישראלי מהווה סטייה מהכלל במשפט האנגלו-אמריקני, שלפיו נדרשת תמורה כלשהי (לא בהכרח שוות-ערך) כדי שחוזה יהיה מחייב.¹⁹⁵ במשפט הישראלי, לעומת זאת, אם ניתנת תמורה סמלית שאינה הולמת את ערך המשאב שמועבר, העסקה מסווגת כעסקת מתנה,¹⁹⁶

192 ש.ם.

193 זאת, בניגוד להצעת חוק דיני ממונות, התשע"א-2011, שבה המתנה מוגדרת במפורש כחוזה. בפרק שכותרתו "חוזה המתנה" (הפרק השני בחלק-המשנה השלישי ("חוזים מיוחדים")) בחלק השלישי ("חיובים"), הסעיף הראשון - ס' 176 - קובע כי "חוזה מתנה הוא חוזה בין מקנה המתנה למקבל המתנה, להקניית נכס בלא תמורה, לרבות בויתור על זכות".

194 1' (א) לחוק המתנה קובע כי "מתנה היא הקניית נכס שלא בתמורה".

195 מנחם מאוטנר "פרסאוס ושלוש הנשים הזקנות של דיני החוזים - בעקבות ספרו של רועי קרייטנר: "Calculating Promises" עיוני משפט לא 489, 499-498 (2009); פבלו לרנר "המתנה וההתחייבות החד-צדדית בקודקס הישראלי (הערות על מה שיש בו ועל מה שאין בו)" משפט ועסקים ד 273, 279-278 (2006); KREITNER, לעיל ה"ש 188; Roy Kreitner, *The Gift Beyond the Grave: Revisiting the Question of Consideration*, 101 COLUM. L. REV. 212-215 (1981); P.S. ATIYAH, PROMISES, MORALS AND LAW 212-215 (1981). במשפט האמריקני, כתוצאה מהתפתחותה של דוקטרינת השתק ההבטחה (promissory estoppel), גם עסקה ללא תמורה עשויה להיות מחייבת אם הצד המקבל הסתמך על ההבטחה, וזאת מכוח ס' 90 לריסטייטמנט: RESTATEMENT (SECOND) OF CONTRACTS §90 (1981). ראו גם: E. Allan Farnsworth, *Promises to Make Gifts*, 43 AM. J. COMP. L. 359 (1995); מאוטנר משפט ותרבות, לעיל ה"ש 17, בעמ' 289. ליישום בפסיקה האמריקנית ראו, למשל: Ricketts v. Scothorn, 57 Neb. 51 (1898); Hoffman v. Red Owl Stores, 26 Wis.2d 683, 133 N.W.2d 267 (1965).

196 ראו, למשל, עניין טוקאן, לעיל ה"ש 191, בעמ' 419 (בעסקת מֶכָר נדרש "יחס כלשהו של שקילות אובייקטיבית בין התמורות", שאם לא כן תסווג העסקה כמתנה); ע"א 1153/95 כהן

משום ש"סיפוק רגשי של הנותן או שעבוד רגשי של המקבל אינם בגדר תמורה"¹⁹⁷, בהיותם נטולי ערך כלכלי.

החוק מבחין בין "מתנה לאלתר"¹⁹⁸ לבין התחייבות לתת מתנה בעתיד. ב"מתנה לאלתר" (הקרויה בספרות המשפטית גם "מתנה ריאלית"¹⁹⁹) השלב האובליגטורי והשלב הקנייני מתמזגים זה בזה, והחווה נכרת יחד עם העברת הבעלות. לעומת זאת, כאשר נותן המתנה מתחייב לתת מתנה בעתיד, השלב האובליגטורי נפרד מהשלב של ביצוע החווה והעברת הבעלות בנכס, והמצב דומה יותר לחווה רגיל. במצב זה החוק קובע דרישה צורנית קשיחה, ועל ההתחייבות להיעשות בכתב כתנאי לתוקפה.²⁰⁰ ההסבר המקובל לחריגה זו מהחופש הצורני שדיני החוזים מעניקים לכורתי החוזים²⁰¹ הוא הגנה על נותן המתנה מפני הענקה פזיזה של משאב בלא כל תמורה.²⁰²

ייחודיותו של חווה המתנה לעומת חווה התמורה באה לידי ביטוי, בין היתר, ביכולת רחבה יותר של נותן המתנה לחזור בו מהתחייבותו. בהתחייבות לתת מתנה בעתיד יש לנותן ההבטחה שני פתחי־מילוט: האחד, אם מקבל ההבטחה לא הסתמך עליה ולא שינה לרעה את מצבו כתוצאה מכך (סעיף 5(2)); והאחר, אפילו הייתה הסתמכות, אם הייתה התנהגות מחפירה מצד מקבל ההבטחה כלפי המבטיח או מי מבני משפחתו, או אם המבטיח התרושש (סעיף 5(ג)).

בית־המשפט העליון קבע כמה אמות־מידה שעשויות לסייע בסיווג חוזים כחוזי מתנה או כחוזים בתמורה. כך, למשל, נפסק שכאשר מדובר בקרובי־משפחה, הנחת־המוצא תהיה שמדובר בכוונה לתת מתנה, ולא לבצע עסקת תמורה. למרות חזקה זו, כאשר היחסים בין הצדדים הם יחסים כלכליים, ולא יחסי קרבה, וכאשר לשון החווה נוקטת מונחים המאפיינים

נ' מגרל הנביאים בע"מ, פ"ד נב(1) 506 (1998). ראו גם מרדכי אלפרדו ראבילו חוק המתנה, תשכ"ח-1968 180-181 (מהדורה שנייה, 1996); מיגל דויטש "הרוויזיה של דין המתנה בקורדס" משפט ועסקים ד 321, 335 (2006).

197 נילי כהן "על הורים, על ילדים ועל כפיות טובה – העסקה של המלך ליר: ממלכה תמורת אהבה" המשפט 25, 53, 56 (2008).

198 על־פי ס' 2 לחוק המתנה, שכותרתו "מתנה לאלתר", "מתנה נגמרת בהקניית דבר־המתנה על־ידי הנותן למקבל תוך הסכמה ביניהם שהדבר ניתן במתנה".

199 לרנר, לעיל ה"ש 195, בעמ' 281-284.

200 ס' 5(א) לחוק המתנה.

201 כפי שנובע מס' 23 לחוק החוזים (חלק כללי), התשל"ז-1973.

202 לרנר, לעיל ה"ש 195, בעמ' 285. כפי שהראתה הלה קרן, הסבר זה, אשר מקובל בקרב משפטנים, אינו עומד במבחן המציאות: מחקרים פסיכולוגיים הראו כי גם נתינה ללא תמורה נעשית לאחר חשיבה והתלבטות, ולא מתוך פזיזות. Keren, לעיל ה"ש 188. היגיון דומה לדרישת הכתב בהתחייבות לתת מתנה בעתיד עומד גם מאחורי דרישת הכתב בעסקות מקרקעין (ס' 8 לחוק המקרקעין, התשכ"ט-1969) ובהסכמי ממון בין בני־זוג (ס' 2 לחוק יחסי ממון בין בני זוג, התשל"ג-1973), שם נוסף על דרישת הכתב נדרש גם אישור בית־משפט. יש מדינות שמחמירות אף יותר מישראל בנוגע לדרישה הצורנית במתנה. כך, בצרפת, באיטליה, באוסטריה ובגרמניה יש לערוך את חווה המתנה כמסמך נוטריוני. לרנר, לעיל ה"ש 195, בעמ' 285. ראו גם דויטש, לעיל ה"ש 196, בעמ' 328.

יחסים מסחריים, החזקה נשללת, ונקבע כי מדובר בעסקה בתמורה.²⁰³ אכן, מבדיקה של לשון החוזה שנכרת בין המזמינים למזומנים בחתונה ניתן להסיק כי מדובר בעסקת תמורה, ולא במתנה, וזאת אף שהיחסים בין המזמינים ואורחיהם נחשבים ככלל יחסי קרבה השוללים את תחולתם של דיני החוזים עליהם. כאשר מדברים על "עלות" ("המנה") ועל "כיסוי" (העלות), החוזה הלא-כתוב בין האורחים לבין המארחים הוא חוזה תמורה. אם כן, לאור חוק המתנה והפרשנות שניתנה לדרישת התמורה בפסיקה, נדמה שמבחינה משפטית השתתפות במסיבת חתונה בתרבות שבה מקובל לתת מתנת-מעטפה המקיימת קשר כלשהו עם עלות האירוח הינה עסקה בתמורה, ולא מתנה, ולכן מתאים יותר שיחולו עליה הדינים החלים על חוזים בתמורה, ולא חוק המתנה.

האם ניתן לראות את מתנות החתונה השונות שזוג מקבל כסוגים שונים של חוזים? לפי הניתוח של השופט טירקל בעניין כהן, ייתכן שהמעטפות שהזוג המתחתן מקבל מהאחים והאחיות, מההורים ומהחברים הקרובים הן מתנות לכל דבר, בין שהן אינן מכסות את עלות האירוח, מכסות אותה או עולות עליה. לפי ניתוח זה, אורחי ה"אין בררה" (כלומר, אלה שמזומנים בליט בררה – חברים מהעבודה, חברים של ההורים מהעבודה, קרובי-משפחה רחוקים וכדומה)²⁰⁴ הם אלה שכורתים לכאורה חוזה תמורה עם מארחהם.

אין זה המקרה היחיד שבו עסקה מפורשת כעסקת תמורה אף שכותרתה מרמזת על מתנה. גם הבנוס או הטיפ שהעובד מקבל נחשב בדיני עבודה כחלק משכרו, ולא כמתנה, וכך גם מבצעים בנוסח "קנה א וקבל ב ב-9.99 ש"ח". איש אינו חושב שהמילה "קבל" בהצעה זו משמעה כפשוטה, כלומר מתנה, למרות השימוש במילה "קבל".²⁰⁵

4. מתנת החתונה כעסקת תמורה

משמעות המילה "תמורה" בשפה העברית מורכבת. תמורה היא "תחליף, חליפין, מתן דבר במקום דבר אחר", "ערך דבר בכסף, מחיר במזמנים", "גמול, שכר", אבל גם "שנוי, חסר

203 עניין כהן, לעיל ה"ש 196, בעמ' 519. עניין כהן אומנם לא עסק בהסכמים בתוך המשפחה, אולם נקבע בו, בין היתר, כי לשון החוזה יכולה ללמד את קוראיו, על-ידי התחקות אחר המונחים שהיא משתמשת בהם, אם הצדדים התכוונו ליצור ביניהם יחסים מסחריים או שמה מדובר בכוונה להעניק מתנה. ההלכה המסורתית בנוגע להסדרים בתוך המשפחה היא שמדובר בהסדרים שדיני החוזים של המדינה אינם חלים עליהם. הסיבה היא רצון לעודד פתיחות וכנות בין בני המשפחה. ראו, למשל, עניין טוקאן, לעיל ה"ש 191, בעמ' 421. ראו גם את הפרשות *Miller v. Miller*, *Balfour v. Balfour*, L.R. 2 K.B. 571 (C.A. 1919) ו-*N.W. 464* (1889), 35 וכן את הדיון אצל הלה קרן דיני חוזים מפרספקטיבה פמיניסטית 273-267 (2004).

204 סיני, לעיל ה"ש 137. כן ראו להלן הטקסט הצמוד לה"ש 227.

205 בשנים האחרונות רשתות וספקים זונחים את המילה "מתנה" ומשתמשים יותר ויותר במילה "הטבה". ייתכן שהמילה "מתנה" נעשתה משומשת ונגועה עד כדי כך שהיא צריך למצוא לה תחליף שלא יעורר תחושת ספקנות בקרב הצרכנים. על התהליך של החלפת מילה במילה כאשר המשמעות המקורית אובדת או מוכתמת באופן שלילי ראו רוזנבלום וטריגר, לעיל ה"ש 110, בעמ' 78-80.

יציבות²⁰⁶ (עמנואל הרומי כותב על "עולם ההבל והתמורה"²⁰⁷). למעשה, רשימה זו עוסקת בשני המובנים העיקריים של המילה "תמורה" – ערך ושינוי: ערך ההשתתפות בחתונה, והתמורה שחלה בשנים האחרונות בתרבות של מתנות החתונה. אני סבור שניתן להבין את השינויים שחלו בתרבות של מתנות החתונה בישראל באמצעות ניתוח חזוי, תוך יישום של אוצר-המילים של החוזה המחייב.

הרלוונטיות של אוצר-המילים של החוזה מקבלת משנה תוקף על רקע השינוי ביחס אל הנישואים: מחגיגה משפחתית-שבטית של איחוד משפחת החתן עם משפחת הכלה, נהפכה החתונה הישראלית לחגיגה של אינדיווידואליזם והפגנת מקוריות.²⁰⁸ החתונה כבר אינה מסמלת (רק) את עזיבת המשפחה הגרעינית (אשר בקבוצות רבות בחברה הישראלית מתרחשת הרבה לפני החתונה²⁰⁹), אלא (גם) את המימוש העצמי של כל אחד מבני-הזוג. מחגיגה בעבור משפחותיהם של בני-הזוג נהפכה החתונה ל"מבטאת את חשיבותו העולה של אתוס הזוגיות, ואת השתלטותה של 'דת האהבה'".²¹⁰ במילים אחרות, אם לפני השינויים הללו נערכה מסיבת החתונה בעבור האורחים ובשבילם, כיום היא בשביל החתן והכלה. יתר על כן, האורחים נתבעים לממן את הפגנת המקוריות, הראוותנות והאינדיווידואליזם של בני-הזוג. הדבר מקרב אותנו לחוזה העסקה הפשוט, שהוא חוזה בין זרים, ומרחיק אותנו מאוד מחוזה המתנה האלטרואיסטי.

להיות אורח בחתונה ישראלית משמעו השתתפות בעסקה חוזית שבאה לעולם לאחר הזמנה (ההצעה) ואישור הגעה בשיחת טלפון (קיבול) או הגעה לחתונה (קיבול בהתנהגות) באופן שמקים חיוב חוזי – מתנת-המעטפה. בניגוד לחפץ, לכסף אין היסטוריה, ולא נקשרת אליו שום משמעות סמלית, כפי שיכול לקרות עם חפץ (למשל, תכשיט שהיה שייך לסבתא).²¹¹ כאשר העסקה מתבצעת באמצעות חליפין של כסף, ולא של חפצים, היא מעידה פעמים רבות על אנונימיות ועל ניכור, המאפיינים עסקות מסחריות בין זרים.²¹² "רבים מנותני המתנות", כותבת אבוהב, "רואים בנתינת מתנת כסף 'איון' של הערך הרגשי והחברתי שיש במתנה ככלל ובמתנת חתונה בפרט".²¹³ קריאה כזו של אירוע החתונה מערטלת את האירוע ממראית-העין של הרעפת מתנות, אלטרואיזם או בחירה, ומקרבת אותו לחוזה עסקי בין זרים – חוזה בתמורה.

כאשר אנו מאשרים הגעה לחתונה,²¹⁴ נוצר מייד אינטרס הסתמכות אצל המארגנים, משום שהם מזמינים "מתנות" כמספר האורחים שאישרו את הגעתם (בתוספת מה שקרוי

206 מלון אבן-שושן כרך 6 2012 (2006).

207 עמנואל הרומי מחברות עמנואל מחברת כא 394 (מהדורת דב ירדן, התשי"ז), מצוטט במלון אבן-שושן, שם.

208 אלמוג, לעיל ה"ש 87, בעמ' 1036; רודין ואלמוג, לעיל ה"ש 85.

209 ליפשיץ, לעיל ה"ש 56, בעמ' 54-50; רודין ואלמוג, לעיל ה"ש 85.

210 אלמוג, לעיל ה"ש 87, בעמ' 1036.

211 SIMMEL, לעיל ה"ש 13, בעמ' 373; אבוהב, לעיל ה"ש 8, בעמ' 585.

212 SIMMEL, שם; אבוהב, שם.

213 שם.

214 גם לקבלת אישורי הגעה יש שירות בתשלום. ניתן לשכור חברה שתיצור קשר עם המוזמנים ותברר איתם אם הם מתכוונים להגיע לאירוע. אפשר לעשות זאת באמצעות טלפנים או

מנות "ספיייר". כל מנה שמוזמנת אך לא נאכלת, משום שהאורח שאישר את הגעתו לא הגיע, היא הוצאה שאין כנגדה הכנסה. באקלים התרבותי הנוכחי, ייתכן שנוצר גם אינטרס ציפיייה. הציפיייה החוזית במקרה זה היא לכל הפחות כיוונית עלויות, ואולי אף רווח. פגיעה באינטרסים אלה עשויה, תיאורטית, להקים עילת תביעה חוזית נגד אורחים שלא הגיעו אף שאישרו את הגעתם או נגד אורחים שהגיעו אך מתנתם לא הלמה את עלות אירוחם, או להפך: תביעה נגד המארחים מצד אורחים הסבורים כי החתונה לא הלמה את סכום מתנתם. כפי שהזכרתי לעיל, במקרים רבים עלותה של מסיבת החתונה חורגת מאמצעיהם של בני הזוג המתחתנים, והם מסתמכים על מתנות המעטפה שיכסו את עלות הפקתו של האירוע, ואולי אף יאפשרו מימון, חלקי לפחות, של ירח־הרבש או של מקדמה לדירה.²¹⁵ זה היה המקרה שנידון בעניין גולדשטיין, שבו נתבעו בני זוג על־ידי בעליו של אולם השמחות שבו התחתנו. עילת התביעה הייתה אי־תשלום דמי השכירות של אולם האירועים. כפי שתיארה בפסק־הדין שופטת בית־משפט השלום בראשון־לציון השופטת עמית־אניסמן, "נוכח אי יכולתם של הנתבעים לשלם לפני אירוע החתונה... התחייבו הנתבעים לשלם עבור האירוע מהכספים שיתקבלו ממתנות החתונה".²¹⁶ אלא שסך כל ההמחאות שהתקבלו במתנה לא הספיק כדי לכסות את יתרת החוב לבעל האולם.²¹⁷ זהו מקרה בולט במיוחד של הסתמכות מוחלטת על מימון האורחים ושל מסיבת חתונה שחורגת מאמצעיהם של בני הזוג, כפי שעולה מהעובדה שאבי החתן (נתבע 1), שהתחייב לפני בעל האולם לשלם את יתרת החוב, יוצג בהליך המשפטי על־ידי עורך־דין מהסיוע המשפטי, ובני הזוג עצמם הופיעו ללא ייצוג כלל.

גם בפרשת הנסיכה חיפה דובר בבני זוג שלא עמדו בתשלום בעבור מסיבת החתונה, ואשר טענו כי במסגרת ההתחייבות בין הצדדים הובהר שהתשלום ייעשה באמצעות כספי המתנות שיתקבלו בליל החתונה.²¹⁸ במקרה אחר הגישו בני זוג תביעה נזיקית נגד המועצה הדתית בטענה שאיחורו של הרב לחתונה גרם לכך שהיו אורחים שלקחו את המחאותיהם בחזרה ועזבו את האירוע. לטענת התובעים, הדבר פגע ביכולתם לכסות את הוצאות החתונה.

באמצעות מסרונים. בין היתרונות של השירות המוצע, כפי שנכתב באתר האינטרנט www.xn--cdb4dqagpot3dj.com/rsvpmarry/ (נצפה לאחרונה ב־1.5.2010):

"למה זה כדאי?... חיסכון של זמן וכסף על שיחות, לדוגמא: ל־300 מוזמנים כל שיחה עורכת [כך במקור] כ־5 עד 10 דקות עקב דיווח של חוויות, שמלה, DJ וכו'. תכפילו את השיחות האלה בכמות המוזמנים תגיעו ל־25 שעות שיחה. משתלם? וידוא כמעט מדויק של כמות האנשים שמגיעים לחתונה לדוגמא: 30 מנות X 230 ש"ח ממוצע על מנה מבוזבזת = 6900 ש"ח. הפסד כספי וכן הלאה והכי חשוב האירוע שלכם יהיה יוקרתי!!!"

215 מתנה כספית לצורך תשלום מקדמה לרכישת דירה תהיה מוצדקת על־פי MILLER, לעיל ה"ש 24, בעמ' 42-43. ראו גם ה"ש 52 והטקסט הצמוד לה.

216 ת"א (שלום ראשל"צ) 1240/05 א.ר. אירועים ושמחות בע"מ נ' גולדשטיין, תק-של 2007(2) 13837, פס' 9 (2007).

217 שם, פס' 4.

218 ת"א (שלום עכו) 1690/07 הנסיכה חיפה אולמות ואירועים בע"מ נ' מזרחי, תק-של 2007(4) 5246, פס' 3 (2007).

התביעה נדחתה בשל כשלונם של התובעים להוכיח קשר סיבתי בין הנזק שנגרם לבין איחורו של הרב.²¹⁹

מקרה נוסף של בני-זוג שהתחתנו בחתונה שעלותה חורגת מאמצעיהם, תוך הסתמכות על מתנות החתונה כמקור למימונה, תואר בפרשת זירר, שעסקה בשאלה אם ניתן לתפוס במהלך טקס הנישואים מתנות שניתנו לחייב אשר הוכרז כפושט-רגל ואינו עומד בתשלומיו.²²⁰ בבקשתו לאשר את התפיסה, ציין הנאמן על נכסי החתן כי החתונה הייתה אמורה להיערך ב"גן האירועים המפואר... 'קסאנדרו' בפתח-תקווה", ובהזמנה לחתונה הובטחה הסעה מירושלים בתיאום עם החתן.²²¹ הקשר נוסף שבו עולה הזיקה שבין ההמחאות לבין כיסוי עלות החתונה הוא הדיווחים המתפרסמים מדי פעם בעיתונות על בני-זוג שנשדרו מיד לאחר החתונה. בכתבות אלה מובהר כי בשל שוד ההמחאות לא יוכלו בני-הזוג לשלם את הוצאות החתונה.²²²

פרט לסוגיית ההסתמכות, יש דרך נוספת להסתכל על מתנת החתונה כחווה עסקה, והיא לראותה כהלוואה לכל דבר ועניין. יוסי אש, יועץ לכלכלת המשפחה, מבהיר:

"את כל הכסף שתקבל מהאורחים – אתה תחזיר להם כשתתארח בחתונה שלהם. אם הזמנתי 400 אורחים, חתמתי חוזה עם 400 אנשים שאני אבוא ואחזיר את הכסף באירוע שלהם. מבחינה כלכלית, יש כסף שעובר מיד אחת לשנייה וחוזר חזרה לבעליו, אבל כל אחד מהמתחננים משלם 120 אלף שקל. היחידים שמרווחים [כך במקור] משהו מהאירוע הם נותני השירותים."²²³

סוגיית התמורה פועלת אם כן לא רק במישור היחס שבין הסכום הרשום על-גבי ההמחאה לבין עלות ה"מנה", אלא גם במישור החובה להשיב מתנה נגדית בעתיד, במסגרת מעגל המתנה. זוגות המשתייכים לקבוצות בחברה שבהן מועדפת מתנת-המעטפה מתעדים במדויק את סכומי המתנות שקיבלו, בין היתר כדי שיוכלו לדעת אם חובם של האורחים כלפיהם הוחזר (אם נתנו בעבר מתנת כסף בחתונה של אורחיהם) או מהו החוב שנוצר להם כלפי אורחיהם, במקרה שיוזמנו לאירוע בעתיד.²²⁴

219 ת"א (שלום ת"א) 59985/04 עמר נ' המועצה הדתית ת"א יפו, תק-של 16589 (1)2007 (2007).

220 בש"א (י-ם) 9108/09 הכונס הרשמי נ' זירר, תק-מח 8172 (3)2009 (2009).

221 שם, פס' 1. בית-המשפט דחה את הבקשה משום שמצא כי תפיסת המתנות במהלך החתונה תפגע בצדדים שלישיים, ביניהם הכלה, בעלת מחצית מסכום המתנות, והאורחים. שם, פס' 9. אולם במקרה אחר נענה בית-המשפט לבקשת נאמן והורה על תפיסת מתנות החתונה: "תפיסת הכספת תעשה בשלב מאוחר יותר מתחילת הארוע, לאחר שזרם האורחים המגיעים לארוע יפסק." בש"א (חי') 7870/04 אוחנה נ' אוחנה, תק-מח 10285 (2)2004, פס' 2 (א) (2004).

222 ראו, למשל, דרון, לעיל ה"ש 153.

223 חוה טרטנר "חופה וחיסכון" הארץ 24.7.2008. ראו גם יוסי אש "זהירות! הצ'קים לא יכסו את האירוע" הארץ 4.4.2005.

224 אבוהב, לעיל ה"ש 8, בעמ' 583.

לא במקרה הציג בשנת 2007 העיתון הכלכלי The Marker "מדריך שיסייע לקוראים המתחננים להרכיב תוכנית עסקית לערב החתימה על עסקת חייהם".²²⁵ "עסקת חייהם", לפי The Marker, אינה כנראה עצם החתונה, ואף לא קניית דירת מגורים משותפת, אלא ארגון מסיבת החתונה באופן משתלם כלכלית. לפי המדריך, ככל שנתח הוצאות על מזון גדול ביחס להוצאות על ההפקה, החתונה משתלמת יותר.²²⁶ נוסף על כך הומלץ לקבוע "תמהיל מוזמנים", כך שיוזמנו כמה שפחות אורחים מהמעגל השלישי – אלה שנותנים "מתנות אין בררה" (סכומים של 220 ש"ח לאורח ומטה). על-פי המדריך, בחתונה של 400 אורחים לפי ה"תמהיל" האידיאלי, סכום המתנות עשוי להגיע ל-125,000 ש"ח בסך-הכל.²²⁷ כך אפשר לתכנן את הוצאות החתונה כך שישאר ממנה רווח. כפי שעולה מסקר שערך The Marker יחד עם מכון גיאוקרטוגרפיה, 27% מהמתחננים בשנים 2001-2007 הרוויחו מהחתונה, ושיעור הרווח הממוצע עמד על 17.5%.²²⁸ לפי החישוב שנעשה לעיל, נטען בעיתון, אפשר להרוויח מחתונה עם 400 מוזמנים עד 40,000 ש"ח.²²⁹

בהקשר זה מעניין שרשויות המס סברו כי אין להתייחס לכספים שהאורחים נותנים לחתן ולכלה בחתונה כאל מתנה כאשר כספים אלה משמשים לרכישת דירה, ולכן לא יינתן פטור ממס רכישה, מה שעשוי להצביע על כך שגם המדינה מתחילה לראות בכספי המתנה משום תמורה.²³⁰

חיזוק נוסף לכך שהתפיסה התרבותית של מתנת-המעטפה נעה לכיוון הקוטב של חוזה התמורה מצאתי הן בקרב חלק ממרואייני והן בתגובות באינטרנט בנוגע לחתונה מאכזבת מבחינת המקום, האוכל או כל מאפיין אחר. הפתרון שנקטו כמה מגיבים למצב זה היה דחיית ההחלטה על סכום המתנה לסוף המסיבה. הסכום שנרשם בסופו של דבר על ההמחאה שיקף את מידת שביעות-רצונו של האורח מהאוכל ומהחוויה בכללותה.

סיכום

למרות הבוטות יוצאת-הדופן, הודעת הדוא"ל המצוטטת בתחילת המאמר מבטאת, ככל הנראה, מגמה רווחת בקרב זוגות מתחננים לקיים מסיבה שעלותה חורגת מאמצעיהם הכספיים, תוך הסתמכות על כך שאורחיהם יכסו את העלויות. הנורמה התרבותית הזו,

225 סיני, לעיל ה"ש 137.

226 ש.ם.

227 ש.ם.

228 ש.ם.

229 ש.ם.

230 ע"א 169/88 בן אייס נ' מנהל מס שבח מקרקעין, אזור תל-אביב, פ"ד מה(1) 875 (1991). בית-המשפט מוטרד מהניסיון להתחמק מתשלום מס רכישה מלא בטענה שחלק מכספי הרכישה הגיעו ממתנות החתונה. הוא קובע כי כספי המתנה הם משאב ממשאביהם של בני-הזוג, ממש כמו חסכונות והכנסות ממקורות אחרים, שכן "נותני מתנות חתונה בסכומים שהם בדרך כלל אינם גבוהים, והמדובר בעשרות מתנות כאלה, אינם נותנים במתנה חלק ממחיר דירה, אלא מתנה לזוג הנישאים, הרשאים להשתמש במתנותיהם כאשר יאבו. מתנות ממין אלה מצטברות למשאביהם האחרים של בני הזוג הנישאים ומתמזגות בהם" (שם, בעמ' 879).

למרות היותה חדשה יחסית, מקובלת כיום עד כדי כך שמאליה עולה השאלה אם לא רחוק היום שבו חתן מאוכזב, דוגמת ד"ר כ', לא יסתפק עוד בהודעת דוא"ל נזעמת, אלא גם יתבע את אורחיו בבית-המשפט לתביעות קטנות בשל הפרת חוזה.

כתוצאה מהמעבר למתנת-המעטפה, היחס אל אורחי החתונה נעשה תכליתי יותר ויותר: האם הם יכסו את עלות החתונה במלוואה או שמא באופן חלקי בלבד? האינטימיות, תחושת הקרבה וההשתתפות בשמחת הנישאים, שאמורות לבוא לידי ביטוי במסיבת החתונה, מתפוגגות בהדרגה.²³¹ תופעה זו כבר החלה לגלוש למסיבות בר/בת-מצווה, שגם בהן כבר נהוג לתת מתנת-מעטפה במקום הספר החינוכי שהיה נהוג לתת בימי ילדותי בשנות השמונים. מסיבות יום-ההולדת והבר/בת-מצווה נעשות יקרות וראויות יותר ויותר.²³² וכך, אף שהמתנה נתפסת בתרבות הפופולרית כהענקה רצונית של משאבים, היא לא לגמרי כזו.²³³ מתנת החתונה הישראלית שומרת אומנם על המילה המסמנת "מתנה", אך ויתרה במידה רבה על משמעותה, משום שהציפייה מהאורחים היא שהם לפחות יכסו את עלות ה"מנה". האינטימיות שאמורה להיווצר בין נותן המתנה לבין מקבלה מוחלפת בציפייה הברורה והידועה לשני הצדדים "לכסות". למעשה, החתן והכלה נהפכים – ללילה אחד – למסעדרים, לבעלי מועדון ריקודים ולמפיקי אירועים, וככאלה הם מצפים לסיים את הערב כשהם (לפחות) מאוזנים כספית. מבלי משים, הם משרתים למעשה יותר את נותני השירותים ואת האינטרסים שלהם. אלה האחרונים תלויים במתנות-המעטפה, שכן בזכותן הם יכולים להמציא שירותים חדשים ומסורות חדשות, ולהגדיל את נפח עסקיהם ואת נפח התעשייה. כך נסגר המעגל של מסחור החתונות מכל הכיוונים: החתונה נחשבת מוצלחת יותר ככל שהיא מכילה סממנים מסחריים רבים יותר, שהם המצאה של משווקים ממולחים ("בר אקטיבי" וכדומה), אך היא גם מבטאת מסחור ביחסים שבין המארחים ואורחיהם, שכן האורחים צריכים לשלם בעבור השתתפותם בחגיגה של מארחיהם.

אומנם, החוזה שנכרת בהתנהגות בין האורחים לבין המארחים באירוע החתונה אינו חוזה שפיט (עדיין), אלא אכיף במישור החברתי בלבד, כמו כל התחייבות שאין בה כוונה ליצירת יחסים משפטיים. אורח שמסרב להיענות לתרבות המתנות הנוכחית עשוי למצוא את עצמו (אולי לשמחתו) מנודה מאירועים עתידיים או לקבל מסר דומה באמצעות מתנה מופחתת שיקבל באירוע שלו.

זוהי קריאה מעט עצובה של ההתפתחויות המתוארות במאמר. החישובים הרציונליים, הכלכליים, העסקיים, מעקרים את מתנת החתונה מאחד המרכיבים התרבותיים החשובים שלה: הבעת אהבה והשתתפות בשמחת החוגגים. זאת, בעיקר, משום שערך המתנה נגזר בראש ובראשונה מעלות החתונה, ואינו נתון לשיקול-דעתם של הצדדים. ייתכן שזהו המפתח לשינוי תרבותי כלשהו: קריעת התחנית הכפולה של מתנת-המעטפה וחשיפת המאפיינים העסקיים של החתונה, שבבסיסם האינטרסים של תעשיית החתונות

231 בעקבות דיונה של קזין בטיעוניו של תאודור אדורנו. קזין על הנוחות, לעיל ה"ש 7, בעמ' 99.

232 ראו, למשל, אורנה פילץ "מבצע בר מצווה: למה באמת זקוק הנער?" ynet – הורים 25.1.2009 www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3661128,00.html; רועי גולדנברג "סמל סטטוס: קייטרינג, אולם ו-100 שקל צ'ק למסיבת יום-הולדת בכיתה ה'" גלובס 29.5.2010.

233 מוס, לעיל ה"ש 21, בעמ' 35.

כאידיאולוגיה.²³⁴ זו, בתורה, מנצלת את השאיפה המקוריות, לסלבריטאות ולזוהר של יום אחד, ומעודדת את בני־הזוג להסתמך על הלוואה שהאורחים מעניקים להם (או פורעים) במידה מסוימת של כפייה (לא במובנה המשפטי, אלא יותר במובנה החברתי).

בסדרה **חתונה ישראלית**, ששודרה לראשונה בתחילת 2009 בערוץ yes doco, חזרו בני־זוג שעמדו להתחתן על המשפט "מתחתנים רק פעם בחיים" כל אימת שנשאלו על ההוצאה הכספית האדירה הכרוכה בחתונות שהם ארגנו לעצמם.²³⁵ אפילו נתעלם מהסטטיסטיקה שלפיה בישראל כל זוג רביעי מתגרש,²³⁶ עולות עדיין שאלות רבות – שאלות של אנוכיות,²³⁷ מעגל המתנה, הלחץ החברתי ועיקור רעיון המתנה מתוכנו – שבני־זוג אינם נותנים להן כלל את הדעת, ומעדיפים את התשובה הפשוטה מדי של "פעם בחיים".²³⁸

בצד הזרם המרכזי של החתונות המפוארות והיקרות, יש בשנים האחרונות מי שבחרים להינשא בחתונות צנועות, מעוטות משתתפים (יחסית למקובל) וזולות.²³⁹ התגובות על מסיבות חתונה אלה נעות בין הערכה על האומץ לחרוג מן המקובל לבין הוקעת בני־הזוג כקמצנים.²⁴⁰ נוסף על הצורך להתמודד עם תגובות הסביבה, יש קושי אובייקטיבי בעריכת מסיבת חתונה מעוטת משתתפים (פחות מ־100 מוזמנים): מסתבר שיש ספקים שאינם מוכנים לשרת זוגות הבוחרים להינשא במסיבה שנחשבת קטנה ולא־כדאית מבחינתם.²⁴¹ "פַּחַד דְּנָאִים [=יוונים] עָלַי, וְלוֹ גַם מִתְּנוּת לִי יִגְשׁוּ!" כתב ורגיליוס בשנת 19 לפני הספירה באינאים.²⁴² ורגיליוס התייחס כמוכּוּן לִסּוֹס הטרואיני, ולחשדנות שמקבל המתנה

234 רדיון במושג "אידיאולוגיה" ובשיטת החשיבה והביקורת הקרויה "ביקורת האידיאולוגיה" ראו משה צוקרמן **חרושת הישראליות: מיתוסים ואידיאולוגיה בחברה מסוכסכת 192–202** (2001); משה צוקרמן **שואה בחדר האטום: ה"שואה" בעתונות הישראלית בתקופת מלחמת המפרץ** (1993) 16–11; RAYMOND GEUSS, *THE IDEA OF A CRITICAL THEORY: HABERMAS AND* (1985) 12–22. THE FRANKFURT SCHOOL

235 **חתונה ישראלית** (נפתלי גליקסברג במאי, 2008).

236 על־פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, בשנת 2008 התחתנו בישראל כ־50,000 איש ואישה, והתגרשו – 13,488. למ"ס **שנתון סטטיסטי לישראל 2010** פרק 3, לוח 1 (2010) www.cbs.gov.il/shnaton61/st03_01.pdf (נצפה לאחרונה ב־1.11.2010). בארצות־הברית שיעור הגירושים עומד על כ־50%. קרול גיליגן **הולדת העונג** 198 (דריה שועלי מתרגמת, 2006).

237 לעיל ה"ש 51 והטקסט הצמוד לה.

238 זוג תלמידים לשעבר העלה לפניי את האפשרות, בעקבות החוויות שחוו בארגון חתונתם, שהמעבר למתנת־המעטפה קשור אולי לעלייה בשיעור הגירושים: ייתכן, כך שיערו, שהוויתור של זוגות רבים על הרעיון של חתונה לכל החיים ממלא גם הוא תפקיד בתכליתיות של האירוח וברדישה שהאורחים ימננו את אירוחם. עם זאת, מהמקורות, מהשיחות ומהראיונות שציטטתי במאמר זה עולה כי מתחתנים מאמינים באמת ובתמים שהם לא יתגרשו, ולכן הסבר זה עשוי לספק את התשובה רק בחלק מהמקרים.

239 טרטנר, לעיל ה"ש 223; אביב ברטלה "קלי כלולות" **ידיעות אחרונות** – 7 ימים 14.5.2010, 83 (כתבה העוסקת בנשים המתחתנות בשמלות כלה שעולות פחות מאלף שקלים).

240 טרטנר, לעיל ה"ש 223.

241 שם.

242 לעיל ה"ש 1.

צריך לחוש כלפי הנותן בשל המניעים הנסתרים שעלולים להיות לו. גם בתרבות היהודית יש המלצה להימנע ככל האפשר מקבלת מתנות: "שונא מתנת יחיה", נכתב בספר משלי.²⁴³ האופן שבו התפתחה מתנת החתונה הישראלית ונהפכה לחובת מימון המוטלת על האורחים מקרב אותנו לאווירת החשדנות הזו כלפי רעיון המתנה, אם כי מן הכיוון ההפוך – מצד הנותן. לא בכדי, כפי שתיארתי, חלק מהמוזמנים מתייחסים אל ההזמנה לחתונה כאל הודעת קנס. לכן, כדי לפרק את החשדנות הזו כלפי מתנת החתונה, יש לאמץ את המלצתו של מוס ולחזור "אל היסודות... חדוות הנתינה בפומבי; עונג הפזרנות האמנותית הנדיבה; עונג הכנסת האורחים והחגיגה הפרטית או הציבורית".²⁴⁴

243 משלי טו 27.

244 מוס, לעיל ה"ש 21, בעמ' 118.